III/10 ૨૬૧

THE STUDENT'S GEOGRAPHICAL MIRROR

૪૪૦૨

એંગ્લોવરનાક્યુલર તેમજ વરનેક્યુલર

નિશાળોને માટે.

વિદ્યાર્થી

ભૂગોળ વિદ્યા

દર્પણ.

બનાવનાર

પ્રાંએજ સ્કુલનો એક માસ્તર.

સુરત "ગુજરાત સ્ટાન્ડર્ડ પ્રેસ" માં ઘેલાભાઈ

બાળકરામે છાપી.

સને ૧૮૯૦

કીમત ચાર આના.

૪૪૦૨

THE STUDENT'S GEOGRAPHICAL MIRROR

એંગ્લોવરનાકયુલર તેમજ વરનેકયુલર
નિશાળોને માટે,

વિદ્યાર્થી
ભૂગોળ વિદ્યા
દર્પણ.

બનાવનાર

ઇંગ્રેજી સ્કુલનો એક માસ્તર.

સુરત "ગુજરાત સ્ટાન્ડર્ડ પ્રેસ" માં ઘેલાભાઈ
બાળકરામે છાપી.

સને ૧૮૯૦

કીંમત ચાર આના.

આ પુસ્તકની માલેકી સને ૧૮૬૭ના ૨૫ માં ધારા
પ્રમાણે નોંધાવેલી છે.

પ્રસ્તાવના.

આજ કાલ વિદ્યાનો ફેલાવો થવાને લીધે જૂદા જૂદા વિષયો શીખવવામાં આવે છે, તેથી બાળ વિદ્યાર્થીઓ ઉપર મોટો બોજો થઇ પડે છે. તે સહેલું કરવાને માટે જેમ બીજા વિષયોમાં અર્થ, તરજુમા વિગેરે આપેલા હોય છે તેમ ભૂગોળ જેવો વિષય કુમળી વયના તેમજ મોટી ઉમરના છોકરાઓને નકશા સાથે શીખવવાને ઘણું કઠણ થઇ પડેલું આજ સૂધી જાણવામાં આવેલું છે. પણ તેનો સરળ રસ્તો કેમ કહાડવો કે જેથી બીજા વિષયોના પેઠેમ એ વિષય સહેલો થઇ છોકરાઓને તેમજ મેહેતાજી વગેરેનો કિંમતી વખત વધારે ન જાય ને થોડામાં સઘળો સમાવેશ થાય તથા કુમળી વયના ભણનારા વિદ્યાર્થીઓના મગજ પર સારી છાપ બેસે તેનો વિચાર કીધા પછી આ લઘુ પુસ્તક બહાર પાડવામાં આવ્યું છે.

શિક્ષક તરીકે આજ લગભગ મારા ૨૫ વરસના અનુભવ ઉપરથી આ પુસ્તકની ખરેખરી જરૂર છે એમ મને લાગવાથી લાંબો વખત મેહેનત કરી દરેક નિશાળને સુગમ પડે એવા હેતુથી જૂદી જૂદી ઇંગ્રેજી તેમજ ગુજરાતી ભૂગોળના આધારપરથી જેટલું શીખવવાનું જરૂરનું છે તેટલુંજ દરેકમાંથી સત્વ લઇ આ પુસ્તક બહાર પાડું છું, તે એવી આશાથી કે સઘળા શિક્ષકો તથા વિદ્યાર્થીઓને ઉપયોગી થઇ પડે, અને તેઓ સેહેલાઇથી લાભ લઇ શકે, એટલા હેતુથી આ નાના પુસ્તકની ઘણીજ જુજ કીંમત એટલે માત્ર ચાર આનાજ રાખી છે.

એ પુસ્તક કેટલું ઉપયોગી છે ને કેટલે દરજ્જેની ખોટ પૂરી પાડે એવું છે, એ મારે જાતે કહેવા કરતાં એકવાર એનો ઉપયોગ કરવાથી જણાશે.

નીચે લખેલાં પુસ્તકોનો આધાર આ ભુગોળ રચવામા લીધો છે.

1 સલિવાન
2 મેકે.
3 મેન્યુઅલ્સ.
4 મોર્ગન.
5 રાવ સાહેબ મહીપતરામના ભૂગોળ ભાગ બીજો, તથા બીજી પરચુરણ ભૂગોળો.

ભૂગોળ વિદ્યા એટલે પૃથ્વિના ગોળા વિષેનું વર્ણન.

પૃથ્વિની સપાટી ઉપર પાણી તથા જમીન છે, તેમાં પોણો ભાગ પાણી તથા પા ભાગ જમીન છે.

દિશા ચાર છે—ઉત્તર, દક્ષિણ, પૂર્વ અને પશ્ચિમ.

ઉત્તર—સૂર્ય ઉગે છે તેની સામાં મ્હોં કરી ઉભા રહીએ તો ડાબા હાથપરની દિશા.

દક્ષણ—જમણા હાથપરની.

પૂર્વ અથવા ઉગમણી દિશા—સૂર્ય ઉગે છે તે.

પશ્ચિમ અથવા આથમણી દિશા—સૂર્ય આથમે છે તે.

ખુણા ચાર છે—વાવ્ય, ઇશાન, અગ્નિ, નૈરૃત્ય.

વાવ્ય—ઉત્તર ને પશ્ચિમની વચમાં જે ખૂણો છે તે.

ઇશાન—ઉત્તર ને પૂર્વની વચ્ચેનો જે ખૂણો તે.

અગ્નિ—પૂર્વ ને દક્ષિણ વચ્ચેનો જે ખૂણો તે.

નૈરૃત્ય—દક્ષણ અને પશ્ચિમ વચ્ચેનો જે ખૂણો તે.

ભૂગોળ વિદ્યામાં વપરાતા શબ્દોની વ્યાખ્યા.

મહાસાગર—ખારા પાણીનો મ્હોટો ભાગ તે. જેમ હિંદી મહાસાગર.

સમુદ્ર—ખારા પાણીનો નહાનો ભાગ. જેમ કાળો સમુદ્ર.

અખાત—સમુદ્રનો ફાંટો જમીન પર લાંબો ગયેલો તે. જેમ એડનનો.

ઉપસાગર—અખાતનું મ્હો પહોળું થએલું તે.

જેમ બંગાળાનો ઉપસાગર.

સામુદ્રધુની—પાણીના મ્હોટા ભાગને સાંધનારો ન્હાનો પાણીનો ભાગ તે.

નદી—મીઠાં પાણીનો પ્રવાહ પર્વત કે સરોવરમાંથી નીકળી ઢળતી જગ્યામાં થઇ વહે છે તે. જેમ **ઓખી.**

સરોવર—પાણીનો જે ભાગ ચારે બાજૂએ જમીનથી વિંટળાયલો તે. જેમ **એરલ.**

ખાડી—દરિઆને મળતાં પહેલાં જે નદીનું મ્હો પહોળું થએલું તે. જેમ ઈંગ્લિશચાનલ.

નાળું—મીઠાં પાણીનો પ્રવાહ.

સંગમ—એ નદીનું એકઠું થવું તે. જેમ દુઆબ.

શાખા—નદીનો ફાંટો.

સંયોગીભૂમિ—એ જમીનના મ્હોટા ભાગને સાંધનારો ન્હાનો ભાગ. જેમ **સ્વેજ.**

ભરતીઓટ—સમુદ્રના પાણીનું ચઢવું ઉતરવું તે.

જમીનના ભાગોને માટે વપરાતા શબ્દોની વ્યાખ્યા વિષે.

ખંડ—જમીનના મ્હોટા ભાગો જેમાં ઘણા દેશો આવેલા હોય તે. જેમ **આફ્રિકા.**

દેશ—ઘણા પ્રાંતો એકઠા થએલા હોય તે. જેમ હિંદુસ્તાન.

પ્રાંત—ઘણા જીલ્લા તથા સંસ્થાનનો બનેલો તે.

જીલ્લા—ઘણાં પ્રગણાં એકઠાં થએલાં હોય તે.

પ્રગણું—ઘણાં ગામ એકઠાં મળી જે તાલુકો થયો હોય તે.

ગામ—જ્યાં થોડાં ઘરની વસ્તી હોય તે.

કસ્બો—જ્યાં ઘણાં ઘરની વસ્તી અને બજાર હોય છે તે.

શહેર—જ્યાં મ્હોટાં મ્હોટાં છોબંધ ઘરો તથા મ્હોટાં બજારો તથા મ્હોટો વેપાર ચાલતો હોય તેની સાથ મ્હોટા મ્હોટા સરકારી અમલદારો વગેરે રહેતા હોય તે

ઈલાકા—રાજ્ય બરોબર ચલાવવાને જે ભાગ ગવરનર સાહેબની હકુમત તળે હોય તે.

દેશીરાજ્ય—આ દેશના ખંડિઆ રાજાના મૂલકો.

એજન્સિ—ઘણા દેશી રાજ્યો મળીને થએલી તે.

સંસ્થાન—દેશી રાજાનો મૂલક.

ઊંચ પ્રદેશ—પહાડ પર જે દેશ આવેલો તે.

ઢળતો પ્રદેશ—ડુંગરની હેઠાણમાં જે દેશ આવલોતે.

ખિણુ—બે ડુંગરની વચ્ચે સાંકડી નાળ.

ખનિજ—હિરા, મોતી વગેરે ધાતુની ખાણની જગા

ડુંગર—જમીન પર જે થોડો ઉંચો ટકરો હોય છે તે

પહાડ—ઘણા ગાઉ સુધી લાંબા ગએલા તે.

પર્વત—ઘણા પહાડ એકઠા મળી ઘણા ગાઉ સુધી ઉંચા વધી લાંબાને લાંબા ગયલા તે.

જ્વાળામુખી—જે પહાડના શિખરમાંથી બળત પદાર્થો નીકળે છે તે.

અરણ્ય—જે ભાગ ઝાડોથી ભરપૂર હોય તે.

રણુ—મ્હોટું રેતાળ ને ઉજ્જડ મેદાન

દિવા દાંડી—વહાણો ખરાબા સાથે અથડાઈ ભાંગી ન જાય માટે તેપર બુરજ જેવું કરી ચેતવણી આપવા માટે માહે રાત્રે ફરતો બળતો દીવો રાખવામાં આવે છે તે.

કિનારો—દરિઆ પાસે આવેલી જગ્યા.

બંદર—નદી કે દરિઆ કાંઠે આવેલું વેપારનું મથક.

બેટ—જે જમીનનો ભાગ ચારે બાજુએ પાણીથી વિંટલાએલો તે.

દ્વિપકલ્પ—જેની ત્રણ બાજુએ પાણી અને એક બાજુએ જમીન તે.

ભૂશિર—જમીનની અણી લાંબી વધીને સમુદ્રમ ગએલી તે.

સંયોગીભૂમિ—જમીનના મ્હોટા ભાગને સાંધનારો જમીનનો નહાનો ભાગ.

દોઆબ—બે નદીની વચલો દેશ.

પંજાબ—પાંચ નદીની વચ્ચેનો મૂલક.

એશિઆનું વર્ણન.

ચતુર શિમા—ઉત્તરે ઉત્તર મહાસાગર, પૂર્વે પાસિફિક મહાસાગર, દક્ષિણે હિંદી મહાસાગર, પશ્ચિમે ભૂમધ્ય સમુદ્ર, સ્વેજની નહેર, આર્કિપેલેગો, રાતો સમુદ્ર વગેરે.

મુખ્ય ભાગો—એશિઆઈ રૂશિઆ, એશિઆની છેક ઉત્તરે, યૂરોપની પેઠે એશિઆની દક્ષિણે ત્રણ દ્વિપકલ્પનો સમાસ થએલો છે. (૧) અરબસ્તાન (૨) હિંદુસ્તાન [illegible] ચીનાઈ દ્વિપકલ્પ જેથી છેક દક્ષિણનો સાંકડો,

એશિ-

આના વચલા પ્રદેશમાં પશ્ચિમે તુર્કસ્તાન તેની જોડે એશિઆ માઈનર, આર્મીનિઆ, સીરિઆ, હોલીલેન્ડ અથવા (પાલેસ્ટાઇન) ને નૈરૂત્ય ખૂણે અરબસ્તાન, ઇરાન, અફગાનિસ્તાન. (૪) મધ્ય ભાગમાં તુર્કસ્તાન, ચીનાઈ તાર્તરી, ને પૂર્વમાં વિશાળ ને વસ્તીવાળું ચીનનું અધિરાજ્ય, ને છેક પૂર્વ કાંઠા પર જાપાન આવેલું છે.

ઉપસાગર—બંગાળાનો ઉપસાગર હિંદુસ્તાનને ફરધર ઇન્ડિઆની વચમાં છે.

સામુદ્રધુની—બાબલ માન્ડબની, અરબસ્તાન અને આફ્રિકાની વચમાં છે. **ઓર્મજ**—અરબસ્તાન, ઇરાન ને બલૂચિસ્તાનની વચમાં છે. **પાક**—હિંદુસ્તાન અને લંકાની વચ્ચે. **મલાક્કા**—એ મલાયાના દ્વિપકલ્પને સુમાત્રાની વચ્ચે છે. **સંડા**—સુમાત્રા અને જાવાની વચ્ચે. **ફારમોઝા**—ચીન ને ફારમોઝાના ટાપુની વચ્ચે. **કોરિઆ**—કોરિઆને જાપાનની વચ્ચે. **મેકેસર**—બોર્નિઓને સેલિબિસની વચ્ચે. **સાંગર**—નિફોનને યસ્સોની વચ્ચે. **લેપરૂઝ**—જાપાન અને સગેલિયનની વચ્ચે. **બહેરિંગ**—એશિઆને અમેરિકાની વચ્ચે.

દ્વીપકલ્પ—એશિઆમૈનર, અરબસ્તાન, હિંદુસ્તાન, મલાક્કા અથવા મલે, કેમ્બોડયા, કોરિયા ને કામસચાટકા.

પહાડો—હિમાલય, કવેનલુન, થાનશાન, આલ્તાઈ કોકેસસ, બેલૂરટાગ, સૂલેમાન, પૂર્વ અને પશ્ચિમ ઘાટો, ને યૂરેલીયન પર્વતની ઓળો, હિંદુકુશ વીગેર.

મુખ્ય ટાપુઓ—ઉત્તર મહાસાગરમાં [illegible] ટાપુઓ અથવા

રમાં ક્યુરાઇલ્ઝ, સગેલિયન, જાપાન, ફારમોઝા, હોંગકોંગ, હેનાન, મકાઉ. (૩) બંગાળાના ઉપસાગરમાં આન્ડામાન, નિકોબાર. (૪) હિંદી મહાસાગરમાં લક્ષદ્વીપ, માલદ્વીપ, (૫) ભૂમધ્ય સમુદ્રમાં સૈપ્રસ (ઇંગ્રેજને તાબે) રોડસ્, કોસ્, સેમો, મિટીલીની, પેટમોસ્, સિઓ, પેરિમ, એ બાબલમાંન્ડબની સામુદ્રધુની પાસે (ઇંગ્રેજને તાબે).

મુખ્ય ભૂશિરો—(૧) એશિઆની ઉત્તરમાં સેવેરો અથવા ઇશાનકેપ. (૨) પૂર્વ ભૂશિર બહેરિંગની સામુદ્રધુની પાસે. (૩) લોપાટકા એ કામસચાટકામાં છે. (૪) કેમ્બોઝા કોચીન ચીનની દક્ષિણે. (૫) નેગ્રીસ, પેગુની દક્ષિણે. રોમાનિઆ, પૂર્વ તરફ. કોમોરીન, એ હિંદુસ્તાનની દક્ષિણે. રાસલહદ, અરબસ્તાનની પૂર્વમાં. બાબા, એશિઆમૈનરની પશ્ચિમમાં.

નદીઓ—ઓબી, ઇર્ટિસ, એનિસી, લિના, આમૂર અથવા સગેલિયન, પિહીઓ, હોઆંગહો, યાંગસેક્યાંગ, યુક્યાંગ અથવા કંતાન, સાંકોઇ, મેકન, મૈનામ, સાલ્ગન, બ્રહ્મપુત્રા, ગંગા, જમના, ગોદાવરી, ક્રિષ્ણા, કાવેરી, સિંધુ, ટૈગ્રિસ, યુફ્રેટીસ, જોર્ડન, કર, આમુદરિઆ ને સિરદરિઆ ઓરાન્ટિઝ, વગેરે.

સરોવર—કાસ્પિઅન, યરલ, બલ્કાશ, કિઝીલબાશ, બૈકલ, મૃત્યુ (ડેડસી) ગેલી (પેલેસ્ટાઇનમાં) ઉરમીયા ઇરાનમાં. વાન, એશિઆઈ તુર્કીમાં. લોબનોર પૂર્વ તુર્કસ્તાનમાં. ટેગ્રીનોર, માન, રાવણહદ તિબેટમાં.

અખાતો—સિનોપનો, કાળા સમુદ્રમાં (૨) એડનનો ... અરબસ્તાનને આફ્રિકાની વચ્ચે. (૩) ઇરાન, ઓમાનની વચ્ચે.

(૪) કચ્છને ખંભાતના અખાતો હિંદુસ્તાનના વાવ્ય ખૂણા પર છે. (૫) મનારનો હિંદુસ્તાનને લંકાની વચ્ચે. (૬) માર્ટબાન, પેગુને તિનાસરિમની વચ્ચે. (૭) સિયામનો સિયામની દક્ષિણે. (૮) ટોંકીન, અનામને હેનાનના ટાપુ વચ્ચે. (૯) પિચિલીને લેઆઓટંગ, પિળા સમુદ્રના મુખ આગળ. (૧૦) તાર્તરી એસગેલિઅન અને મ્હોટા ટાપુઓની વચ્ચે. (૧૧) અનાદીર, એશિઆને અમેરિકાની વચ્ચે. (૧૨) ઓબીનો, સૈબીરિઆના વાવ્ય ખૂણામાં.

નદીઓ ક્યાંથી નીકળી કોને મળે છે—ઇર્તિસ, ઓબી, લિના, એનિસિ, એ ઉત્તર મહાસાગરને મળે છે. દક્ષિણમાંથી વહેતી નદીઓ. મેકયાંગ અથવા *કેમ્બોડીઆ ચીનાઇ સમુદ્રને મળે છે. પૂર્વમાં વહેનારી નદીઓ. આમુર, યાંગસેકયાંગ, હોઆંગહો અથવા પિળી નદી પાસિફિક મહાસાગરને મળે છે. દક્ષિણે ઇરાવતી, બ્રહ્મપુત્રા ને ગંગા બંગાળાના ઉપસાગરને મળે છે. ઓ સિંધૂ અરબી સમુદ્રને મળે છે.

મુખ્ય સમુદ્રો.

(૧) કાસ્પિઅન એ એશિઆઇ રુશિઆ, ઇરાન ને યુરોપી રશિઆની વચ્ચે છે.

(૨) કાળો સમુદ્ર વાવ્ય ખૂણે એશિઆઇ રશિઆ ને એશિઆની વચ્ચે છે.

(૩) રાતો સમુદ્ર દક્ષિણમાં અરબસ્તાન અને આફ્રિકાની વચ્ચે છે.

દુસ્તાનની વચ્ચે છે.

(૫) ચીનાઈ સમુદ્ર વાવ્ય ખૂણે ચીન અને ફિલિપાઇન ટાપુઓની વચ્ચે છે.

(૬) જાપાની સમુદ્ર, પૂર્વમાં મનચૂરિઆને જાપાની સમુદ્રની વચ્ચે છે.

(૭) પીળો સમુદ્ર ચીનને કોરિઆની વચ્ચે પૂર્વ બાજુએ.

(૮) ઓકોટ્સ્કનો, ઓકોટ્સ્કને કામસ્ચાટકાની વચ્ચે પૂર્વમાં.

(૯) કામસ્ચાટકા અથવા બહેરિંગનો સમુદ્ર, કામસ્ચાટકાની વાવ્ય ખૂણમાં.

(૧૦) કારાનો સમુદ્ર, એશિઆને નોઆઝેમ્બલાની વચ્ચે

કાળા સમુદ્ર તથા લિવેન્ટના સમુદ્રમાં પડનારી નદી ને તેપરના શેહેરો.

(૧) એશીયામાઈનરને લગતાં ઉત્તર કિનારા પર–ત્રબિઝોન્ડને સિનોપ.

(૨) કિઝિલઇર્માક પર–કેશિયારી સિવાસ પાસે.

(૩) એશિયામાઇનરના પશ્ચિમ કિનારા પર–સ્કૂટરી ને સ્મર્ના.

(૪) સિહુન—ટારસસ એડના પાસે.

(૫) ઓરાન્ટ્રિઝ—એનટિયોક ને હમા.

(૬) સિરયાનો કિનારો—ત્રિપોલી, બિરૂટ, સીડન, એકર, ગાઝા.

[illegible] ટ્રિપ્રે.

હિંદી માહસાગરમાં પડનારી નદી ને તેના પરના શાહેરો.

(૧) અરબસ્તાનને પશ્ચિમ કાંઠે—અકાબા, જિદ્દા, મક્કા, મોખા, સુએજ.

(૨) દક્ષિણ કાંઠો—ઍડન, મકાલ્લા શેહેર.

(૩) પૂર્વ કાંઠો—મસ્કત.

(૪) યુફ્રેતિસ—બસરા, હિલા અથવા બાબિલોન, ઓરફા, એરજરૂમ.

(૫) કારૂન સરોવરપર—શહુસટર.

(૬) કરક પર—કેરમાનશાહ, હમદાન, શેના.

(૭) તૈગ્રિશ પર—બગદાદ, મોસલ, ડાયરબક્રર.

(૮) સાજર પર—અલેપ્પો.

(૯) ઇરાનનો દક્ષિણ કિનારો—બુશાયર, ગોમબ્રુન.

(૧૦) ડસ્ટી—ચોબાર, કેટજ.

(૧૧) સિંધુ—કરાંચી, હેદ્રાબાદ.

(૧૨) ગંડાવા—ગંડાવાને ગેલાત.

(૧૩) સતલજ—બાવલપુરને સરહિંદ.

(૧૪) ચીનાબ—મુલતાન.

(૧૫) રાવી—લાહોર, અમૃતસર.

(૧૬) જેલમ—કાશ્મિર.

(૧૭) કાબુલ—કાબુલ.

(૧૮) લોગાર—ગિજની

(૨૩) તાપી—સુરત.

(૨૪) કોકન કિનારો—મુંબાઇ, પાનજીમ, ગોવા.

(૨૫) કાનેરા કિનારો—માંગલોર.

(૨૬) મલબાર કાંઠો—કાલિકટ, કોચિન.

(૨૭) કાવેરી—તંજોર, ત્રિચીનાપલ્લી, શ્રિંગાપટ્ટમ, મ્હેસુર

(૨૮) પનાર—બાંગલોર.

(૨૯) કોરોમાનડલ—પૉન્ડેચરી ને મદ્રાસ.

(૩૦) ક્રિષ્ણા—મછલીપટ્ટણ.

(૩૧) મૂસી—હૈદ્રાબાદ ને ગોવલકોન્ડા.

(૩૨) ગોદાવરી—ઔરંગાબાદ.

(૩૩) વાઇનગંગા—નાગપોર.

(૩૪) મહા નદી—જગનનાથ, કટક, સંબલપૂર.

(૩૫) ગંગા—કલકત્તા, પટના, બનારસ, અલ્લાહાબાદ, કાનપોર.

(૩૬) બ્રહ્મપુત્રા—બૅરમંદુ.

(૩૭) ગોમતી—લખનૌ.

(૩૮) જમના—આગ્રા ને દિલ્હી.

(૩૯) ચંબલ—જેપોર, ઇંડોર, બુંદી-કોટા.

(૪૦) કાલી નદી—મિરત.

(૪૧) રામગંગા—બરેલી ને રામપુર.

(૪૨) ગૉડ્ડે—ટારીટચુડન.

(૪૩) પૂર્વ કાંઠો—ચિતાગાંગ, આરાકાન, જીઓન્જટાઇન.

(૪૪) ઇરાવતી—રંગૂન [illegible]

(૪૫)

ન. પૂર્વે હિંદુસ્તાન. પશ્ચિમે ઇરાન.

૧. **હેરાત**—હેરાત. ૨. **કાબૂલ**—કાબૂલ, જલાલાબાદ, ગિજની. ૩. **કંદહાર**—કંદહાર. ૪. **સિસ્તાન**—દુરક. **બલ્ખ ને કુંદુઝ**—બલ્ખ ને કુંદુઝ.

પર્વત—સુલેમાન, પૂર્વમાં. હિંદુકુશ અગ્નિ ખુણામાં ને ખાઇબિરઘાટ.

નદી—કાબૂલ, સિંધુનો ફાંટો. ને હેલમંડ જે ઝૂરીન ખારા સરોવરને મળે છે.

લોક—જુદી જુદી ટોળીમાં વેહેંચાઇ ગયલા છે. ને તે ક્વચિતજ સંપીને રાજ કરે છે એ રાજા ક્રૂર ને ઝનૂની હોય છે.

બલૂચિસ્તાન.

ચતુરસિમા—ઉત્તરે અફઘાનિસ્તાન, દક્ષિણે અરબી સમુદ્ર. પૂર્વે હિંદુસ્તાન, પશ્ચિમે ઇરાન.

બલૂચિસ્તાનના સાત ભાગો તેના નામ—ખેલાત, સારાવાન, કચ્છ, ગંડાવા, ઝાલાવાન, લસ, કોહિસ્તાન, મેકરન.

લોક—સ્વતંત્ર રાજ કરે છે. ખેલાતનો ખાન ઇંગ્રેજના આશરા નીચે છે. ને તે નામનોજ છે.

એશિયાઇ તર્કી.

ચતુરસિમા—ઉત્તરે કાળો સમુદ્ર. દક્ષિણે અરબસ્તાન, ઇરાની અખાત. પૂર્વે ઈરાન, ટ્રાન્સકૉકેશિઆ. પશ્ચિમે ભૂમધ્ય સમુદ્ર.

(૧) **એશિયામાઇનર**—સમર્ના, સ્કુટરી, સિનોપ, બ્રુસા, કુટાયા, અંગોરા. (૨) **રૂમ**—સિવાસ, ટોકાટ, અ-મેશિયા. (૩) **કેરમાનિયા**—કેશિયારી, કોનીહ, કેરમાન. (૪) **એડના**—તારસસ, એડના. **મારસ**—મારસ.

સિરયા ને પાલેસ્ટાઇન.

(૧) **અલેપ્પો**—અલેપ્પો, સ્કેન્ડરૂમ, એનટોકિયા, (૨) **ત્રીપોલિ**—ત્રિપોલી, લટેકિયા. (૩) **એકર**—બિરૂટ, સિડ્ન, ટાયર ને-બ્લસ. (૪) **ડેમાસકસ**—ટેડમોર, જે-રૂસાલેમ, જાફા, ગાઝા.

આરમિન્યા અથવા કુર્દિસ્તાન.

ત્રેબિઝોન—ત્રેબિઝોન, રિઆજ, આર્ટિવન. (૨) **ઍર્જરૂમ**—ઍર્જરૂમ, એર્ઝીગગામ. (૩) **વાન**—વાન, બિ-ટલિઝ, મૂશ. **કૂર્દીસ્તાન**—અમેડિયા, એરબિલ, રૅાન-ડિઝ.

આલઝીજીરા ને ઇરાક અરબી.

(૧) **ડાયરબક્કર**—ડાયડબક્કર, ઓરફા, મોસલ (નિનવે) (૨) **બગદાદ**—બગદાદ, બસોરા, હિલા (બાબિ-લાન)

પર્વત—તૌરસ, લેબેનન, એરેરટ.

નદીઓ—યુફ્રેતિઝ, તૈથીસ, ઓરાન્ટિઝ, જૉર્ડન.

સરોવર—ગેલી, મૂલ, વાન.

ચીન.

ચતુરસિમા—ઉત્તરે સૈબિરીયા. દક્ષિણે બ્રહ્મદેશ, હિંદુસ્તાન. પૂર્વે જાપાની સમુદ્ર પીળો-પાસિફિક મહાસા-

૪૨. પશ્ચિમે સ્વતંત્ર તુર્કસ્તાન.

ચીનના ભાગો—પિચિલી—પેકિન. (૨) **શાંગટાંગ**—તિસનાનફુ. (૩) **કયાંગસૂ**—નાનકિન, શાંગહાય. (૪) **ચિકયાંગ**—હાંગચૂફુ, નિંગપો. **ફોકિન**—ફૂચૂફૂ, અમોય. (૫) **કવૈંગટન**—કંતાન, પેકિન ચીનના છેક ઇશાન ખૂણા પર પેહિયો નદી પર છે. જ્યારથી તાતર લોક રાજ કરવા લાગ્યા ત્યારથી એ રાજધાની થઇ છે. (૨) નાનકિન યાંગસેકયાંગ પર. આગળ ચીનની રાજધાની હતી. (૩) કંતાન—કંતાન નદી પર છે. **ચૂકયાંગના કાંઠા પર**

હાંગકાંગ ટાપુ ૧૮૪૩ માં બ્રિટીશને મળ્યો. મકાઉ ટાપુ એ પોર્તુગીઝને તાબે છે. બીજાં બંદરો ફૂચુ, નિંગપો, એમોય, શાંગહાય એ સઘળા પુર્વ કાંઠા પર છે. ઇ. સ. ૧૮૪૨ માં નાનકિનમાં થએલા કરાર પ્રમાણે વેપારને માટે ખૂલાં મૂકેલાં છે. યાંગસેકયાંગ પર લુચાંગ, યનાન, નાનચાંગ, કાંગશીહની રાજધાની ચાંગશાહ હંગ નદી ઉપર. ટૂંગટીંગ સરોવરની પાસે હોઆંગહો પર કિફોન, લાંચાંગ ટાયહૂન પર. ફયુહો નદી પર તિનસાન પેકિન પાસે બંદર છે. જ્યાં ચીના ને ઈગ્રેજ વચ્ચે ૧૮૫૮ માં કોલ થયલા છે. આમૂર કિરીનઉલા. સુંગારી પર સાગેલિયનઉલા, મોકડન માનચૂરિયાની રાજધાની. મંગોલિયાની રાજધાની ઉર્ગા સેલીંગા પર. અહીંયા લામાને દાટે છે. **કોરિઆની** રાજધાની કિંગટાઉ, મેમાસિન, કોબદો આગળ રશિયાને ચીન વચ્ચે વેપારનું મોટું ઠેકાણું હતું. **ઇસ્ટર્ણ તુર્કસ્તાન**ની રાજધાની કાશગર, યારકંડ, ખોતાન. એ દેશનો અમીર યાકુબબેગ મુસલમાન હતો. જેને ચીના-

ઓએ પાછળથી મારી નાંખી તેની પાસે તે દેશ લીધો

વેસ્ટર્ણ તુર્કસ્તાન—એ ભાગ ત્રણ ખાનની સરદારી નીચે છે. (૧) બોખારાનો ખાન (૨) ખાનેખિલાત (૩) ખોકનનો ખાન.

મુખ્ય શેહેરો—સમરકંદ, બોખારા, ખિવા, મર્વ, કારસિ, કુનદુઝ, ઉરગેનજ.

પર્વત—હિંદુકુશ, બેલુરતાક.

નદી—આમુર, સિહૂન, જીહૂન.

ટિબેટ.

મુખ્ય શેહેર—લાસા, ઘણી ખરી નદીઓનું મૂળ અહીંથી નીકળે છે. જેમ સતલજ, ગંગા, સાંપૂ અથવા બ્રહ્મપુત્રા, ઇરાવતી, મેકન અથવા કંબોડીયા ને યાંગસેક્યાંગ. એના બે ભાગ છે. શુદ્ધ તિબેત અથવા લાડક કે મધ્ય તિબેત ને નાનો તિબેત,

જાપાન.

જાપાન એ નિફોન, સિકોક, કિસ્સો વગેરેનો બનેલો છે. રાજધાની જેડડો, યસ્સો, નિફોનની પૂર્વમાં છે. **યાકોહામ** એ ટોકયોનું બંદર છે. નાગાસાકિ બંદર કિરસુમાં છે. કોબી બંદરને હેકોડેતયસ્સોમાં છે.

હિંદી ચીન અથવા ફર્ધર ઇંડીઆ.

ચતુરસિમા—ઉત્તરે ચીન તથા તિબેત. દક્ષિણે ચીનાઇ સમુદ્ર. પૂર્વે ચીનાઈ સમુદ્ર. પશ્ચિમે બંગાળાનો ઉપસાગર, હિંદુસ્તાન.

(૧) **બ્રિટિશ મુલક—મૂખ્ય શહેર**—આરાકાન,

પેગુ, તિનાસરિમ, સ્ટ્રેઈટ સેટલમેન્ટસ, (સામુદ્રધુની પાસેના સંસ્થાન. (૨) **બ્રહ્મદેશનું રાજ**. માંડલે, આવા અમરપૂર. (૩) **સિયામનું રાજ.** બાંકોક, યુથ્યા. (૪) **મલેનું રાજ.** પિરાક, સાંલનગોર (૫) **લેઓઝનું મુખ્ય શહેર.** લાંચાંગ. (૬) **અનામ અથવા કોચીન.** ચીન, હયુ, કેસ્સો, ટોંકીન. (૭) **કેમબોડીયા.** ફ્રેન્ચનું ખંડીયું રાજ મુખ્ય શહેર, યુડોંગ. (૮) ફ્રેન્ચકોચીન.

શાહગોન—પિનાંગ, અથવા પ્રિન્સ ઓફ વેલ્સન ટાપુઓ મલેદ્વીપકલ્પની પશ્ચિમમાં છે. એનું મુખ્ય શહેર. જોર્જટાઉન—પિનાંગના સામાં કાંઠા ઉપર વેલેસ્લી પ્રાંત.—મલેદ્વીપકલ્પની અગનિ ખૂણે મલાક્કાનું મુખ્ય શેહેર. મલાક્કા.—મલાયાના દ્વીપકલ્પના છેક દક્ષિણ છેડા ઉપર શિંગાપોર. એ વપારનું અગત્યનું ઠેકાણું છે.

સિલોન (લંકા)

આ મોટો ને અગત્યનો ટાપુ છે. દક્ષિણ બાજુથી મનારના અખાતને પાકની સામુદ્રધુની જૂદો પાડે છે. ને તે અંગ્રેજના આશ્રા તળે છે. એ ટાપૂના લોકોને સિંગાળી કહે છે. તે ધર્મેબુદ્ધા છે. અત્રેની હવા વધારે ઠંડી ને સુખાકારી છે. ને જમીન અતિશય ફળદ્રુપ છે. એમાંથી તજ પુષ્કળ નીકળે છે. ને જંગલમાંથી અતી કિમતી ઇમારતી લાકડાં, સાગ ગુલાબનાં ઝાડ અબનુસ, સૂખડ વિગેરે છે. વળી મોતીની શિપો, હાથિદાંત, ને કિમતી જવાહેરો મળે છે. **મુખ્ય શહેર.**—કોલંબો પશ્ચિમ કાંઠા પર. કાંડી, ત્રિકોમાલી, પોંઇટડીગાલ, અને

નૈરૂત્ય ખૂણામાં મુખ્ય ઠેકાણું ધરટ ઈંડીયા સ્ટીમર અહિ યાં બંદર કરે છે.

એશિયાના મુખ્ય બંદરો.

કાળા સમુદ્રમાં—પોટી, ત્રબિઝોન્ડ, સિનોપ. **ભુમધ્ય સમુદ્ર**—સમર્ના, સ્કેનદ્રુમ, લટેકિયા, ત્રિપોલી, બિરૂટ, એકર, જાફા, **રાતા સમુદ્રમાં**—યંબો, જીડડા, મોખા, **એડનના અખાતમાં**—એડન. **આરબી સમુદ્રમાં**—મસ્કત. ઈરાની અખાતમાં બંડરઅબાશ, બુશાયર. **લંકામાં**—કોલંબો, ગાલી, ત્રિકોમાલી. **મલાક્કાની સામુદ્રધુનીમાં**—પિનાંગ, મલાક્કા, સિંગાપોર. **ચીનાઇ સમુદ્ર**—બાંકોક, સાઇગોન. હ્યુ, મકાઊ, હોંગકાંક, કંતાન, સ્વાતો-અમોય. ફુચૂ, નિંગપો, સાંગહાય, નાનકિન. **પીળા સમુદ્રમાં**—ચિફુ, તીનસીન. **જાપાનમાં** નાગાસાકિ, કોબિ, યાકોહામ, હેકેડોટ. **કામસચાટકામાં**—પેટ્રોપોલોસ્કી.

હિંદુસ્તાન.

સિમા—આ મોટો દ્વીપકલ્પ ઉત્તરમાં હિમાલયથી તે **દક્ષિણ** કન્યાકુમારી સુધીને **પશ્ચિમે** સુલેમાન ને હાલા પર્વત તે અફઘાનિસ્તાનને બલુચિસ્તાનથી જુદો પાડે છે ને ઠેઠ **પૂર્વમાં** બંગાળના ઊપસાગર સુધી.

મુખ્ય **ભાગો**— (૧) બ્રિટિશ હિંદ. (૨) આશ્રા તળેના રાજયો. (૩) સ્વતંત્ર રાજયો. (૪) પરદેશી રાજ્યો.

હિંદુસ્તાનના રાજકિય ભાગો તથા મુખ્ય શહેર.

બંગાળા—કલકત્તામાં ગવર્નર જનરલ રહે છે.

(૨) **આસામ**—ગોહતી, ચિફ કમિશનર. (૩) **અયોધ્યા**—લખનો, ચિફ કમિશનર. (૪) **મધ્ય પ્રાંત**—જબલપુર ચિફ કમિશનર. (૫) **બ્રિટિશ બર્મા**—રંગૂન ચિફ કમિશનર. (૬) **વાચ્ય પ્રાંત**—અલ્લાહાબાદ લેફટેનંટ ગવર્નર. (૭) **પંજાબ**—લાહોર. લેફટેનંટ ગવર્નર. (૮) મદ્રાસ—મદ્રાસ. ગવર્નર. (૯) **મુંબઇ**—મુંબઈ. ગવર્નર. આખા હિંદુસ્તાનનો ૩/૫ ભાગ ઈંગ્રેજને તાબે છે. ને તે એક વાઇસરોય અથવા ગવર્નર જનરલના હાથ નીચે છે. તેના હાથ નીચે આ પ્રમાણે બીજા અમલદારો માંહે વહેંચાયલું છે. બે ગવર્નરો. (૩) નાના ગવર્નરો. (૪) ચીફ કમિશનરો. એ શિવાય અજમેર, કુર્ગ, માઇશોર, વરાડ, હૈદ્રાબાદ એ ગવર્નર જનરલના હાથ નીચે છે. અજમેર રજપુતાનામાં એક નાનું પરગણું છે. ને કુર્ગ એ જંગલી પહાડી રાજ્ય પૂર્વ ઘાટમાં મ્હેસુરને અગ્નિ ખૂણમાં છે. એનું મૂખ્ય શહેર મરકરા. **માઇશોર**—એ મદ્રાસ ઇલાકાના મધ્ય ભાગમાં છે. બાંગલોર, શ્રીરંગપટ્ટણ, બિરાર નિજામ પાસેથી ઈંગ્રેજે સને ૧૮૫૩માં લીધો તેના શહેરો ઉમરાવતી, ઈલીચપુર, આકોલા.

બંગાળા ઇલાકો.

આ સૌથી મોટો ને અગત્યનો ઇલાકો છે. એ હિમાલયની દક્ષિણે દરિયા સુધી, બ્રહ્મપુત્રાની ખિણ અને વળી બિનારસથી છેક દરિયા કાંઠે પૂર્વમાં ગંગાની ખિણ, તથા ચિતાગાંગનો દરિયા કાંઠાનો પ્રદેશ, બંગાળાની પૂર્વે ને પશ્ચિમમાં ઉપસાગર આગળ કટક મહા નદીના મૂખ આગળ અહિં સુધી સમાવેશ થયેલો છે.

બંગાળાના શહેરો—કલકત્તા, ઢાકા, હોરો, બર્દવાન, મુર્શીદાબાદ, તથા બીજાં શ્રીરામપોર, પ્લાસી, ચિતાગોંગ, ચિનસુરા, કતવા, કિશનગઢ, જેશોર, મેદનિપુર, બહમપૂર, બરાકપૂર, કાસિમબજાર, નુદિયા ચંનગર, અલીપુર, રાણીગંજ. **બહાર**—પટણા, ગયા, ભાગલપુર, તથા બીજાં આરા, મુજફ્ફરપુર, મોંગીર, રાજગહાલ, બકરાર, દીનાપુર, દરભંગા. **ઓરિશા**—કટક, પૂરી, બાલાસોર. **છોટાનાગપૂર**—(૪). હજારીબાગ, રાંચી, રામગઢ. **આશામ** ગૌહતી, શીબશાગર.

વાવ્ય પ્રાંત—એ બંગાળાની છેક પશ્ચિમ તરફની હદથી તે બીજી તરફ પહાડી રાજ્યની ત્રણ બાજુએ અયોધ્યા આવેલો છે. **શેહેરો**—**મિરત**—શાહરનપુર, હરિદ્વાર, રૂડકી, કોયલ, અલીગઢ. (૨) **કચુમોન.** અલમોરા, કાશિપુર. (૩) **રોહિલખંડ** બરેલી, શાહજાનપોર મોરાદાબાદ. (૪) **આગ્રા**—આગ્રા, ફરૂક્ખાબાદ, મથુરા, કનોજ (૫) **જહાંસી**—કાલ્પી, મૌઉ. (૬) **અલ્હાબાદ** કાનપોર, બંડા, અલ્હાબાદ. (૭) **બનારશ**—મિરજાપોર ગોરકપોર, ગાઝીપોર. **અયોધ્યા**—આ સર્વથી નાનો પ્રદેત છે. ને એની ઉત્તરે નેપાલ અને બધી બાજુએ વાવ્યપ્રાંત છે. **શેહેરો. લખનોર**—લખનોર, પર્વા, રૂડાઉલી. (૨) **સિતાપુર**—સિતાપુર, બેરબાદ, સાંડીલા. **ફૈજાબાદ** સુલતાનપુર, બેરેજ, બાલારામપોર, તથા બીજાં સુલતાનપોર, (૪) **રાયબરેલી** જેસ, ડાલમો. **પંજાબ**—એ અફઘાનીસ્તાનની બાજુએ દીલ્હીથી પેશાવર સુધી ગયલો છે. **શેહેરો. લાહોર**—અમૃતશર દિલ્હી, મુલતાન, પેશાવર તથા બીજાં મરી, જેલમ, ચિલીયનવાલા, સરહિંદ,

અંબાલા, સિમલા, હરિદ્વાર, થાનેશ્વર, પાણીપત, ગુજરાત, અલીવાલ, સોબ્રેઓન,લુધીયાના,રાવલપીંડી, ફીરોજપોર, ડેરાઇસ્માયલખાં. દેરાગાજીખાં, શાહપોર, કર્નાલ, ફીરોજશાહ, મુજફરગઢ, મુડકી. **મધ્યપ્રાંત**—નાગપોર, જબલપોર, શંબલપોર હિંગનઘાટ, નર્મદા, છતીશગઢ, કામતી, શાગર, બરહાનપોર, રાયપોર, તથા બીજાં રતનપોર, હિંઘનઘાટ, ઉમરાવતી, ઈલીચપૂર, આકોલા, આરગામ. બ્રિટિશ બ્રહ્મદેશ એ આરાકાન પેગૂ, તિનાસરીમ મળીને થયલો છે. એ બંગાળાના ઉપસાગરની છેક પૂર્વમાં છે. (૧) આરાકાન, એકયાબ. (૨) પેગુ, રંગુન, બેસિન, પ્રોમ. (૩) તિનાશરીમ, મોલમીન, ટેવોય, માર્ટાબાન,સ્ટ્રેઈટ સેટલમેન્ટ, પ્યુલોપીનાંગ, મલાક્કા, શિંગાપોર, વેલસ્લી-પ્રોવીન્શ, પિરક.

મદ્રાસ ઈલાકો.

ઉત્તર સરકાર—મચ્છલીપટ્ટણ તથા બીજાં રાજમંદ્રી, ગંતુર, વિશાગાપટ્ટણ, ગંજામ, શિકાકોલમ, વિજયનગર, કોરિંગા, બીમલીપટ્ટણ, એલોર. **કર્નાટક**—આર્કાટ, ત્રંજોર, ત્રિચિનાપલ્લી, મદ્રાસ, મદુરા, તથા બીજાં ત્રાંકવેબાર, વોન્ડીવાશ, પાલિમકોટા, નેલોર, કોન્જીવરામ, વેલોર, ચિતૂર, અરની, ચીંગલીપટ, પુલીકટ, કડલોર, ફોર્ટ-સેંટડેવીડ, કડપા, કર્નુલ, ગુત્તિ, ચીલાંબ્રા, એ ઉત્તર ને દક્ષિણ આર્કટના શહેરો છે. **મલબાર**—કેલીકટ માંગલોર, બેપુર, ટિનેવલી, તથા બીજાં બેલારી, કાનાનોર, કોઇંબટુર, ઉતાકામન્ડ, કાન્ડા, સેલમ, તુતીકોરીન, તાલચેરી, નેગાપટ્ટણ.

મુંબાઇ ઇલાકો.

સિંધ, કરાંચી, હૈદ્રા, કોટ્રી, હૈદ્રાબાદ, મિયાની, ઉમરકોટ શિકારપુર શક્કર, બક્કર, લારખાના, જેકોબાબાદ. (૨) ગુજરાત પ્રાંત—સુરત, ભરૂચ, ખેડા, અમદાવાદ, દાહોદ. (૩) ખાનદેશ અથવા ઉત્તર વિભાગ—ધુળીયા, માલેગામ, નંદરબાર, થાણા, કલ્યાણી, વસઇ બોરાવળી, નાશિક, દક્ષિણ વિભાગ, મહારાષ્ટ, અહ્મદનગર, પૂણા, મુંબાઇ, શોલાપોર, ખડકી, સતારા, માહાબળેશ્વર, પંઢરપુર, બારસી, કલાદગી, બિજાપોર, બેલગામ, ધારવાડ, ઉત્તર કનેડા—કારવાડ, હોનાવર, કોમટા, વિજયદુર્ગ, રત્નાગિરી. દેશી રાજ્યો—બંગાળા, સિકિમ, કુચબિહાર, ટિપરા, મણિપુર, ખાશીયા. (૨) વાબ્ય પ્રાંત—રામપુર, ગઢવાલ. (૩) પંજાબ—કાશ્મિર, પતિયાલા, ઝિંદ, નબ્બા કપરથલા, મંદી, ફરીદકોટ, બાવલપોર. શીખ લોકોના સંસ્થાન—મદ્રાસ. ત્રાવણકોર, કોચીન, પદકોટા.

રજપુતાનામાં—

ઉ. બિકાનેર અલવાર. પુ. કિશનગઢ, જેપુર, ભરતપુર, ધોળપુર, કિરોળી, ટોંક. દ. બૂંદી, કોટા, ઝાલાવાડ, પ્રતાપગઢ, વાંસવાડા, ડુંગરપૂર, ઉદેપુર, શિરોહી, પ. જોધપુર, જશલમીર, ચિતોડ એ બધા ઉપર અધિકાર ચલાવનાર ગવરનર જનરલનો એજંટ રહે છે.

મધ્ય હિંદ એજન્સિ.

રેવા, બદેલખંડ—ઉ. ગ્વાલીયર, સીંધિઆનું રાજ્ય, દ. ભોપાળ,ઈંડોર, અથવા હોલકરનું રાજ્ય. મુખ્ય શેહેર.

રેવા, બુંદેલખંડ, ત્હેરીને ઝાંસી, સિંધિઆ, ગ્વાલિઅર, નિમજ ઉજ્જૈન, ભિલસા. હોલકરના રાજ્યમાં મઉ ને ઇંદોર, ખૈરપુર. સિંધની ઉત્તરે. કચ્છમાં ભુજ ને માંડવી, ગુજરાતના ગાયકવાડનું રાજ્ય,વડોદરા, વિશ્વામિત્રીપર ડિસા. કાઠિયાવાડનાં મુખ્ય શેહેર. રાજકોટ, ભાવનગર, પોરબંદર, દ્વારકા, (યાત્રાનું સ્થળ છે.) સોમનાથ, જુનાગઢ, એમાં ગિરનાર પરવત છે તેમાં જૈનનાં દેહેરાં છે. ખંભાત પાલણપોર, રેવાકાંઠા.

મહારાષ્ટ્રના દેશી રાજ્યો—કોલાપુર, સાંવતવાડી, જંજીરા, મુંબઇની દક્ષિણે છે.

મદ્રાસ ઇલાકાના—મૈસુર. મુ. શે. શ્રિરંગપટ્ટણ, બાંગલોર, ચિતળદુર્ગ, હરિયર, બેદનુર, કુર્ગ. મુ. શે. મર્કરા કોચીન. મુ. શે. ટ્રિચુર, ત્રાવણકોર—ત્રિવેનદ્રમ, ક્વિલન અને એલીપલી.

મધ્ય પ્રાંતો—નિઝામનું રાજ્ય—એ સઘળાં દેશી રાજ્યોમાં મોટું છે. શેહેરો. સિકંદ્રાબાદ, હૈદ્રાબાદ, બોલારામ (એ બેમાં નીઝામનું લશકર રહે છે) ગોળકોંડા, વરંગુળ, બીડર, ગુલબર્ગ, ઓરંગાબાદ, (ગોદાવરીપર) દૌલતાબાદ, દેવગઢ, અસઈ, એલોર, જાલના, એ અગત્યનાં શેહેરો છે.

સ્વતંત્ર રાજ્યો—નેપાળ, ખટમંડુ, ગુરખા, લલિતાપટણ, મકવાનપૂર, (રણક્ષેત્ર.) ભૂતાન, ટયાસિટસુડન, પુનાખા.

પરદેશી રાજ્યો—ફ્રેંચને તાબે—ચંદ્રનગર હુગલી પર. યનાન ગોદાવરીના મુખ પાસે. પોંડેચરી ને કેરિકલ કોરોમાંડલ કિનારા પર. માહિ મલબાર કિનારે.

ફિરંગીના શેહેરો—ગોવા અથવા પાનજીમ, મલબાર કાંઠે. દમણ, મુંબઈની ઉત્તરે. દિવ કાઠિયાવાડની દક્ષિણે.

કિનારા પરના શેહેરો—કરાંચી, પોરબંદર, ઘોઘા, ખંભાત, ભરૂચ, સુરત, મુંબઇ, રત્નાગિરી, વિંઘોરલા, પાનજીમ અથવા ગોવા, કારવાડ, કોમતા, હોનાવર, મંગલૂર, કાનાનોર, ટેલીચરી, કલીકટ, બેપૂર, કોચીન, ક્વીલોન, ટ્યૂટિકોરીન, નાગાપટ્ટણ, ત્રાંકવેબાર, કડલોર, પોંડીચરી, મદ્રાસ, મછલીપટ્ટણ, કોરીંગા, વિઝાગાપટ્ટણ, બિમ્લીપટ્ટણ, ગોપાળપુર, પૂરી, બાલાસોર, કલકત્તા, ચિતાગોંગ અકયાબ, રંગૂન, મોલમીન, ટેવાય, મરગ્વિ.

હિંદુસ્તાનનાં હવાનાં ઠેકાણાં.

સિમલા—સતલજ પાસે. **મરી**—જેલમ પાસે. **દાર્જીલીંગ**—સિક્કિમની દક્ષિણે. **મહાબલેશ્વર**—સતારાની ઉત્તરે. **નીલગિરિ**—મ્હૈસુરની દક્ષિણે. **તલઘાટ**—નાશિકની દક્ષિણે. **મથૂરી**—ભરત્તપુરની ઉત્તરે.

જાત્રાના ઠેકાણાં—બદ્રીનાથ ઉત્તરમાં. **રામેશ્વર**—દક્ષિણમાં. જગન્નાથ—પૂર્વમાં. દ્વારકાં—પશ્ચિમમાં ગયા—પટણાની નૈરૂત્યે. **કાશી**—ગંગા ઉપર. **પ્રયાગ**—ગંગા ને જમનાના સંગમ ઉપર. **મથુરાં**—જમના ઉપર. **હરિદ્વાર**—ગંગા ઉપર. **પાલીતાણા**—ગિરનારની પૂર્વે. **ગિરનાર**—જૂનાગઢની ઇશાને. **નાશક**—ગોદાવરી પાસે. **પંઢરપૂર**—ભીમા ઉપર. **શ્રીનાથજી**—ઉદેપુરની ઉત્તરે.

હિંદુસ્તાનના પર્વતો.

હિમાલય—ઈવરેસ્ટ નેપાળમાં. ૨. કીંચીનગંગા—સિકીમમાં. દ્વાલાગિરિ—નેપાળમાં. નંદાદેવી—કયુમોનમાં. ચમળેરી—ભૂતાનમાં. સુલેમાન—પંજાબની પશ્ચિમે. સાતપૂડા—નર્મદાની દક્ષિણે. સિવાલિક—નેપાળની દક્ષિણે. વિંધ્યાચળ—નર્મદાની ઊતરે. પૂર્વઘાટ—પૂર્વ કાંઠા પર. પશ્ચિમ ઘાટ—પશ્ચિમ કાંઠા ઉપર. અરવલ્લી—રજપૂતસ્થાનમાં.

બેટો—એલીફન્ટા મુંબઈની દક્ષિણે. **સાષ્ટી**—મુંબઈની ઉત્તરે. **લક્ષદ્વીપ** ને **મહાલદ્વીપ**—અરબી સમુદ્રમાં. **સિલોન**—હિંદુસ્તાનની દક્ષિણે. **રામેશ્વર** હિંદુસ્તાનની દક્ષિણે. **એન્ડામાન**—બંગાળાના ઉપસાગરમાં.

સરોવર—ચીલ્કા—ઓરિસામાં. પૂલીકટ—મદ્રાસની ઉત્તરે. સાંભર ને સાર—રજપુતસ્થાનમાં. મંચર સિંધમાં. વલર—કાશ્મિરમાં. કોલર—ગોદાવરી ને કૃષ્ણાના મૂખ આગળ.

હિંદુસ્તાનની નદી કયાંથી નીકળી કોને મળે છે તે તથા તેના પરનાં શહેરો.

સિંધુ નદી—સ્વતંત્ર તિબેટના પહાડમાંથી નીકળીને અરબી સમુદ્રમાં મળે છે. એના પર કરાંચી, ટટ્ટા, હૈદ્રાબાદ, શક્કર, બક્કર, અમરકોટ, મીથુનકોટ, લારખાના શિકારપૂર, ડેરા ઈસ્માલખાન, ડેરા ગાજીખાન, કાળાબાગ, અટક. ૨. **જેલમ**—હિંદુકુશ પર્વતમાંથી નીકળી પંજાબમાં સિંધુને મળે છે. જેલમ ને કાશ્મિર. **બિયાશ**—

હિમાલય પર્વતમાંથી નીકળી સિંધુને મળે છે. જાળંદર. ૪. **રાવી**—એ હિમાલયની દક્ષિણેથી નીકળી સિંધુને મળે છે. લાહોર, અમૃતસર. ૫. **ચિનાબ**—હિમાલય ની દક્ષિણમાંથી નીકળી સિંધુને મળે છે. મુલતાન ને રામનગર. ૬. **સતલજ**—હિમાલયની દક્ષિણેથી નીકળી સિંધુને મળે છે. લૂઢિયાના, અલીવાલ, ખૈરપુર. ૭. **બ્રહ્મપુત્રા**—તિબેટના પહાડમાંથી નીકળી બંગાળાના અખાતને મળે છે. જમાલપુર, ગોવાળપાડા, દરંગ, વિશ્વનાથ ૮. **ઈરાવતી**—બંગાળાના પૂર્વ ખંડેરમાંથી નીકળી માર્ટાબાનના અખાતને મળે છે. રંગુન, પ્રોમ, માન્ડલે. ૯. **ગંગા**—હિમાલયના ગંગોત્રી શિખરમાંથી નીકળી બંગાલી સમુદ્રને મળે છે. હરિદ્વાર, કાનપુર, કાશી, મીરજાપૂર, કનોજ, ફરૂકાબાદ, પટણા, મોંગિર, ભાગળપૂર, રાજમહાલ, મુર્શીદાબાદ. ૧૦. **જમના**—હિમાલયના જનમોત્રી શિખરમાંથી નીકળીને ગંગાને મળે છે. દિલ્હી, આગ્રા, મથુરા. ૧૧. **ગોગરા**—હિમાલયમાંથી નીકળી ગંગાને મળે છે. અયોધ્યા. ૧૨. **સોન**—જબલપુરના પહાડમાંથી નીકળી ગંગાને મળે છે. પટણા, બકસર. ૧૩. **ચંબલ**—વિંધ્યાચળ પર્વતમાંથી નીકળી ગંગાને મળે છે. ધોળપુર, કોટા. ૧૪. **હુગલી**—પ્લાસી આગળથી નીકળી ગંગાને મળે છે. કલકત્તા. ૧૫. **સાબરમતી**—આબુના પહાડમાંથી નીકળી ખંભાતના અખાતને મળે છે. અમદાવાદ. ૧૬. **મહી**—માળવામાંથી નીકળી ખંભાતના અખાતને મળે છે. ખંભાત, લુણાવાડા. ૧૭. **નર્મદા**—સાતપુડા પહાડમાંથી નીકળી ખંભાતના અખાતને મળે છે. ભરૂચ, અંકલેશ્વર,—સુકલતીર્થ, નાંદોદ, મં•

હુસેશ્વર, જબલપુર. ૧૮. **તાપી**—સાતપુડા પર્વતમાંથી નીકળી ખંભાતના અખાતને મળે છે. સુરત, રાંદેર, બરાનપુર. ૧૯. **મહા**—મીરજાપુર આગળથી નીકળી બંગાળી સમુદ્રને મળે છે. કટક, સંબલપુર. ૨૦. **ગોદાવરી**—નાશિક આગળથી નીકળી બંગાળી સમુદ્રને મળે છે. નાશિક, પૈઠણ, ઔરંગાબાદ, રાજમંદ્રી. ૨૧. **પનાર**—મ્હૈસુરમાંથી નીકલી બંગાળી સમુદ્રને મળે છે. કડપા, નેલ્લોર. ૨૨. **કાવેરી**—કુર્ગમાંથી નીકળી બંગાળી સમુદ્રને મળે છે. શ્રિરંગપટ્ટણ, ત્રિચિનાપલી, પોર્ટોનોવો. ૨૩. **તુંગભદ્રા**—મ્હૈસુરમાંથી નીકળી કૃષ્ણાને મળે છે. કર્નુલ. ૨૪. **ભીમા**—મહાબલેશ્વર આગળથી નીકળી કૃષ્ણાને મળે છે. પંઢરપુર. ૨૫. **મૂશિ**—મહાબલેશ્વર આગળથી નીકળી કૃષ્ણાને મળે છે. હૈદ્રાબાદ. ૨૬. **સિના**—અહમદનગર. ૨૭. **મુળા મુઠા**—પુણા. ૨૮. **ગોમતી**—શાહજાનપુરમાંથી નીકળી ગંગાને મળે છે. લખનોર ફૈજાબાદ.

એમાંની મુખ્ય નદીઓ કોને મળે છે તથા તેની શાખાઓ.

ખંભાતના અખાતને મળનારી નદીઓ—સાબરમતી, મહી, તાપી, નર્મદા.

બંગાળી સમુદ્રને મળનારી નદીઓ—બ્રહ્મપુત્રા, ગંગા, મહા, ગોદાવરી, કૃષ્ણા, પનાર, કાવેરી.

અરબી સમુદ્રને મળનારી નદીઓ—સિંધુની શાખા—જેલમ, બિઆશ, રાવી, ચિનાબ, સતલજ.

ગંગાને મળનારી નદીઓ—ગોમતી, ગંડકી, કૌ-

શરી, ગોગરા, સરયુ, એ ઉત્તર પાસાં પર મળે છે. અને શોણ, ચંબલ, બેટવા કુશી, હુગલી એ નદીઓ દક્ષિણે મળે છે.

ગોદાવરીને મળનારી નદીઓ—પેનગંગા, વર્ધા, મંજીરા.

કૃષ્ણાને મળનારી નદીઓ—ભીમા, તુંગભદ્રા.

હિંદુસ્તાનમાં બનાવટ અને પાકને માટે પંકાયલાં શહેરો.

કાસ્મીર—સૌથી સરસ શાલો બને છે. શિરોહી—તરવાર બને છે. **પાટણ**—પટોળાં, સુડી, માંટીનાં વાસણ. **માળવા**—અફીણ. **માંગલોર**—માગલોરી સોપારી. **પેંઠ**-ણ—પેંઠની પાઘડીને માટે. **મલબાર**—લાકડાં, મરી, નાળીએર. **નાશક**—જળપાત્ર. **કાશી**—લોટા, પિતાંબર. **પુ**-ણા—પાન. **જેપુર**— ચિત્ર. **નાગપુર**—રેશમી ધોતીજોડા, તથા કાપડ. **ઢાકા**—સૌથી સરસ મલમલ. **મછલીપટ્ટણ**—મલમલ, છીંટ. **બુંદેલખંડ-ઓરિસા-ગોળકોંડા**-એ બધામાં હિરા વગેરે ખનિજ પદાર્થ છે. **મથુરા**—પેંડા. **અમદાવાદ**—મશરૂ. **સુરત**—અરશી, પાપડી. **ખંભાત**—ચકકીના પથ્થર, સુત્રફેણી. **કપડવંજ**—કાચ, સાબુ.

બેવડાં નામવાળાં શહેર, નદી, પર્વત વિગરે.

માળવા-જાંબુદ્વીપ. **કાઠીયાવાડ**-સોરઠ. **ઓઢીયા**-ઓરિસા. **અમદાવાદ**-રાજનગર. **આગ્રા**-અકબરાબાદ. **ગંગા**-બાગીરથી. **જમના**-યમુના. **સિંધુ**-અટક, **કાશી**-બનારસ. **પ્રયાગ**-અલહાબાદ. **દિલ્હી**-હસ્તીનાપુર, **દોલતાબાદ**. દેવ-

ગઢ—દેવગીરી. **જગન્નાથ**—પૂરી. **બ્રહ્મપુત્રા**—શાંપુ. **નર્મદા**—રેવા. **ગોગરા**—શર્યુ. **લંકા**—સિંહલદ્વીપ, સિલોન. **સહ્યાદ્રિ**—પશ્ચિમઘાટ. **વરાડ**—બિરાડ.

ખેતીની નીપજ—ઘઉં. વાવ્ય પ્રાંતોમાં અને પંજાબમાં. ચોખા બંગાળામાં. બાજરી દક્ષિણમાં. કપાસ બંગાળા, આસામ, બ્રહ્મદેશ, નાગપુર, વરાડમાં ગળી બંગાળામાં. અફીણ બંગાળા, બહાર, માળવા વિગેરેમાં. ખુન નાળીએરી, ચાહ, આસામ હિમાળય પર. મરી, તજ, સુંદર, નાળિએર મલબારકાંઠે. લંકામાં ઇમારતી લાકડાં. મુખ્ય સાગ મલબારના જંગલમાં.

ખનિજ પદાર્થ—લોઢાખંડ, કોલસા. બંગાળા અને જબલપુરમાં. સોનું તિનાસરીમમાં પંજાબ મલબાર કીનારે. હિરા સંબલપુરમાં અને ગોળકોંડામાં. મીઠું સંભર સરોવરમાંથી, કાળાબાગ, મુંબઇ અને મદ્રાસને કિનારે દરીઆના પાણીનું બનાવે છે. સિંધવની ખાણ રજપુતાનામાં અને પંજાબમાં. મોતી લંકાની આસપાસના દરિઆમાં. કાશ્મીર, અમૃતસર અને લુધિઆનામાં શાલનાં કારખાનાં છે. બંગાળા અને બ્રહ્મદેશમાં રેશમી કાપડનાં કારખાનાં છે.

હિંદુસ્તાનનાં જાણવા લાયક શહેરો.

મદ્રાસ—કોરોમાંડલ કિનારા ઊપર વેપારનું મોટું મથક છે. ને ફોર્ટ સેંટ જૉર્જ નામે કિલ્લો બાંધવામાં આવ્યો છે, ૧૬૩૯માં.

ઇલોરા—કોલ્લર સરોવરની પાસે. એમાં શેતરંજી-

નાં કારખાનાં છે.

વિસાગાપટ્ટણ—એ બંદર શિંગડાંની પેટીની અનાવટને માટે પ્રખ્યાત છે.

બેલારી—કડપાની પશ્ચિમે લશ્કરી મથક છે.

આર્કોટ—ચિંગલપટની વાવ્યે કર્ણાટકની આગલી રાજધાની ૧૭૫૧માં ક્લાઇવે લીધું.

કડલોર—પનાર નદીને દક્ષિણ કાંઠે. એની પાસે ફોર્ટ સેંટ ડેવિડના ખંડિએરા છે.

પોંડચરી—કર્ણાટકની પૂર્વમાં ફ્રેન્ચની રાજધાનીછે.

પોર્ટોનોવો—અહીં સર આયરકુટે હૈદરને હરાવ્યો.

નેગાપટ્ટણ—આગળ વલંદાનું સંસ્થાન હતું, ને તે કેલીમીઅર ભૂશિરની ઉત્તરે છે.

ટ્રાંકવેબાર—આગળ ડેન્સનું ઠેકાણું હતું, નેગાપટ્ટણની ઉત્તરે છે.

મદુરા—ટિપુસુલતાન પાસેથી ૧૭૯૯માં અંગ્રેજે લીધું. ત્રિચિનાપલ્લીની દક્ષિણે છે.

ટ્યુટીકોરીન—ટિનવલ્લીની પૂર્વમાં બંદર છે.

વેલોર—ચિતુરની દક્ષિણે લશ્કરી મથક છે.

ટ્રિપ્ટી—પુલીકટ સરોવરની પશ્ચિમે એક પવિત્ર ધામ છે.

આર્ની—આરકાટની દક્ષિણે કર્ણાટકના નવાબ ચંદા સાહેબના છોકરા રાજા સાહેબને ક્લાઇવે ૧૭૫૧માં હરાવ્યો.

ત્રિચિનાપલ્લી—કાવેરી પર લશ્કરની છાવણી છે.

સાલેમ—પનાર ને કાવેરીની વચમાં. ટિપુ સુલતાન પાસેથી ૧૭૯૯ માં અંગ્રેજે લીધું.

કોઇમ્બટુર—૧૭૯૯ માં ટિપુના મુઆ પછી અં-

ગ્રેજે લીધું.

ઉટાકામંડ—કોઇમ્બતુરની ઉત્તરે હવાની ટેકરી છે જ્યાં મદ્રાસનો ગવર્નર ગરમીમાં રહે છે.

કાલિકટ—મલબારનું મુખ્ય શેહેર એમાંથી મરી, સાગ, નાલિએર બહાર જાય છે.

કોચીન—મલબાર પર બેપુરની દક્ષિણે એક બંદર છે એમાં મ્હોટાં વહાણો રહે છે.

બાંગલોર—મ્હૈસુરમાં છે એમાં રેશિડંટ ને લશ્કર રહે છે.

શ્રિંગાપટ્ટણ—હૈદરના છોકરા ટિપુની રાજધાની ૧૭૯૯ માં ટિપુને મારી અંગ્રેજે લીધું.

કુર્ગ—મ્હેસૂરના ચિફ કમિશનરની સત્તા નીચે છે એમાં એલચી તથા બુંદ થાય છે.

હૈદ્રાબાદ ને વરાડનાં શેહેર.

હૈદ્રાબાદ—એ મૂશિ નદી પર છે. એમાં રેસિડંટ રહે છે.

સિકંદ્રાબાદ ને બોલારામ—એમાં અંગ્રેજી લશ્કરની છાવણી છે.

બીડર—મંજીરા નદી પર છે. અહિં સોના રૂપાનાં કારિગરીવાળા પીત્તળના દાગીના થાય છે.

ગોવળકોન્ડા—એમાં મજબૂત કિલ્લો છે. હિરાની ખાણને માટે પ્રખ્યાત છે.

ઔરંગાબાદ—અસલી સુંદર ઇમારતોને માટે પ્રખ્યાત છે.

દૌલતાબાદ—એમાં મજબૂત કિલ્લો છે ને ઔરંગાબાદની પાસે છે,

એસે—૧૮૪૩ માં જનરલ વેલસ્લીએ મરાઠાને હરાવ્યા. દૌલતાબાદની ઇશાનમાં છે.

ઇલોરા—દૌલતાબાદની પાસે પર્વતમાં કોતરી કહાડેલાં દેહેરાંને માટે પ્રખ્યાત છે.

જાલના—ઔરંગાબાદની પૂર્વે. અંગ્રેજની લશ્કરની છાવણી છે.

ઉમરાવતી
ખાનગામ }—રૂના વેપારને માટે પ્રખ્યાત છે.

મધ્ય પ્રાંતનાં શેહેર.

નાગપોર—મધ્ય પ્રાંતની રાજધાની. રેશમી ધોતી જોડાને માટે પ્રખ્યાત છે.

કોમ્પ્તી—એમાં અંગ્રેજી લશ્કરની છાવણી છે.

જબલપોર—એમાં આરસના ડુંગરો ને કોલસાની ખાણો છે.

સાગર—જબલપુરના વાવ્ય ખૂણમાં લશ્કરની છાવણી છે.

સંબલપુર—હિરાની ખાણો માટે.

મધ્ય હિંદ એજન્સિનાં સંસ્થાનો.

એ એજન્સિના બે મોટા ભાગ છે. (૧) ગ્વાલિઅરનું રાજ ને હાલનું માળવા. (૨) બૂંદેલખંડનાં દેશી રાજ્યો, ને રેવાનું મોટું રાજ છે.

ઇંદોર—ઉજ્જનની દક્ષિણે હોલકરનું મુખ્ય શેહેર એમાં ગવરનર જનરલનો એજંટ રહે છે.

મહુ
નીમચ }—અંગ્રેજી લશ્કરની છાવણી છે.

ભોપાલ—નર્મદાની ઉત્તરે. એમાં બેગમ સાહેબ રાજ કરે છે.

સિહોર—ભોપાલની પશ્ચિમે. એમાં પોલિટિકલ એજંટ રહે છે.

રજપૂત સંસ્થાનો.

આબૂ—ગવરનર જનરલના એજંટનું મથક છે એમાં ૧૮ દેશી સંસ્થાન છે.

ઉત્તરમાં—વિકાનેર, અલવાડ. **પૂર્વમાં** કિસનગઢ, જેપુર, ભરતપૂર, ધોલપૂર, કિરોલી, ટોંક. **દક્ષિણમા** બુંદી-કોટા, ઝાલાવાડ, પ્રતાપગઢ, વાંસવાડા, ડુંગરપુર, મેવાડ (ઉદેપુર) સિરોહ, **પશ્ચિમમાં** મારવાડ (જોધપુર) ને જેશલમીર છે.

પંજાબ પ્રાંત.

અમ્રિતસર—લાહોરની ઉત્તરે સિખ લોકોનું પવિત્ર શેહેર છે. ને રેશમી લુગડાં માટે પ્રખ્યાત છે.

જલંદર—લશ્કરની છાવણી અમ્રિતસરની અગ્નિ ખુણે.

લુધીઆના—એમાં શાલ બનાવવાનાં કારખાનાં છે.

સોબ્રાન—૧૮૪૬ માં સર હ્યુ ગોફે સિખ લશ્કરને

હરાવ્યું લુધીઆનાની પશ્ચિમે.

થાનેશ્વર—મહમદ ગીજનવીએ ૧૦૧૪ માં લૂટ્યું

સિમલા—હવાની ટેકરી છે. એમાં ગરમીની રૂતુમાં હીંદુસ્થાનનો ગવરનર જનરલ રહે છે.

દિલ્હી—જમનાના કાંઠા પર મુગલ રાજાની રાજધાની શાહજહાં પાદશાહે બંધાવ્યું.

મુલતાન—૧૮૪૯ માં લીધું ને રેશમી લૂગડાં ને શાલની બનાવટને માટે પ્રખ્યાત છે.

પાનિપત—એમાં આ પ્રમાણે લડાઇઓ થયલી. શહાબુદીન ને પૃથુરાજ, ૧૧૯૩. બાબરે ઇબ્રાહીમને હરાવ્યો. ૧૫૨૬. ૧૫૫૬ અકબરના વઝીર બેરામે આદીલીના વઝીર હેમુને હરાવ્યો. ૧૭૬૧માં અહમદ દુરાનીએ મરાઠા સરદાર સદાશીવ ભાઉને હરાવ્યા.

પેશાવર—આફ્ઘાનિસ્તાનની સરહદ પર લશ્કરી મોટું મથક આવેલું છે.

રાવળપીંડી—મોટું લશ્કરી મથક છે.

મરી—હવાનું ઠેકાણું છે.

ગૂજરાત—૧૮૪૯ માં સર હ્યુ ગોફે શિખને હરાવ્યા ને પંજાબ અંગ્રેજે લીધું.

લાડક—આગળ તિબેટનો ભાગ હતો પણ હાલ કાશ્મીરને તાબે છે.

ભાવલપુર—એમાં નવાબ છે.

પત્યાલા—શિખ લોકોનું મોટામાં મોટું રાજ છે. એ શિવાય જીંદ, નભા, કપરથલા, ફરિદકોટ ને કલશીઆ એ સિખનાં છે.

વાવ્ય પ્રાંત.

અલાહબાદ—જમના ને ગંગાના સંગમ પર વાવ્ય પ્રાંતની રાજધાની છે. એમાં લેફટેનંટ ગવરનર રહે છે. અહિં બે રેલવે મળે છે. તેમાં એક કલકત્તા તરફ ને બીજી પંજાબ ને સિંધ તરફ જાય છે. હિંદુઓનું નહાવાનું પવિત્ર ધામ છે.

કાનપોર—ગંગા નદી પર છે ૧૮૫૭માં નાહના સાહેબે અંગ્રેજની ખૂનકારક કતલ ચલાવી હતી. એમાં લશ્કરની છાવણી છે.

બનારસ (કાશી)—ગંગાને કાંઠે હિંદુઓની સર્વેથી પવિત્ર તિર્થની જગા છે.

મિરઝાપૂર—કાશીની દક્ષિણે ગંગા પર રૂનો બહોળો વેપાર તથા ગલીચાની બનાવટને માટે પ્રખ્યાત છે.

ગાઝીપુર—ગંગાને કાંઠે એમાં લૉર્ડ કોર્નવાલીસ ૧૮૦૫માં મરણ પામ્યો.

આગ્રા—જમનાને કાંઠે મુગલ રાજની રાજધાની એમાં શાહાજહાંનો બંધાવેલો તાજમેહેલ હિંદુસ્તાનમાં સર્વેથી સુંદર ઇમારત ગણાય છે. ને અહીંથી ૭ મૈલ પર સિકંદ્રામાં અકબરની કબર છે.

મથુરાં—આગ્રાની વાવ્ય ખૂણે કૃષ્ણની જન્મભૂમિને માટે પ્રખ્યાત છે. એની પાસે બિંદ્રાબન આવેલું છે.

મિરત—કાલી નદીને કાંઠે લશ્કરી મથક છે. દેશી લશ્કરે ૧૮૫૭માં પહેલો બળવો કર્યો.

હરિદ્વાર—ગંગા પર છે. એમાં ઘણા પહાડ છે. ને જાત્રાનું ધામ છે.

રૂરકી—હરિદ્વારની દક્ષિણે એમાં ઇજનેરી કામ શીખવવાની પાઠશાળા છે.

અજમેર—વાચ્ય પ્રાંતના લેફટેનંટ ગવરનરની સત્તા નીચે છે.

બરેલી—રોહિલખંડનું મુખ્ય શેહેર એમાં ડાંગર પુષ્કળ થાય છે.

ગઢવાળ—હિમાલયમાં છે. અહીં ગંગા તથા જમનાનાં મૂળ છે.

રામપૂર—રોહિલખંડમાં છે. અહીં નવાબનું રાજ છે.

અયોધ્યાનાં શેહેરો.

લખનોર—ગોમતીને કાંઠે અયોધ્યાની રાજધાની ૧૮૫૭ના બળવા વખતે એ શેહેરનો બળવાખોરોના હાથમાંથી ભારે મેહેનતે સર હેનરી હેવલોકે બચાવ કર્યો હતો.

અયોધ્યા—આ શેહેર મનુ નામના પુરૂષે વસાવેલું છે. બીજું અસલ રામના પિતા દશરથનું રાજ હતુ રામનો જન્મ અહીં થયો હતો. ૧૮૫૭માં સર હેનરી લોરન્સે બળવાખોરોથી બચાવ કીધો હતો.

બંગાળા પ્રાંત.

કલકત્તા—હુગલીના કિનારા પર બ્રિટિશ રાજની રાજધાની એમાં સુંદર ઇમારતો છે. ને ભારે વેપાર ચાલે છે. એમાં ફોર્ટ વિલિઅમ નામનો કિલ્લો છે. ૧૬૯૬ માં બાંધેલો હંદુસ્તાનના ગવરનર જનરલનું મૂખ્ય મથક છે બીજું લંડનમાં બપોર થાય છે ત્યારે અહીં સાંજના ૭ વાગે છે એટલો ફેર છે.

અલિપુર—ફોર્ટ વિલિઅમની દક્ષિણે અહિં બંગાળાનો લેફ્ટેનંટ ગવરનર રહે છે.

બરાકપૂર—કલકત્તાની ઉત્તરે એક મોટું લશ્કરી મથક છે.

નુડયા—ભાગીરથી પર સંસ્કૃત પાઠશાળા છે. ૧૨૦૩ માં મુસલમાને લીધું ત્યારે બંગાળાની રાજધાની ગણાતી હતી.

પ્લાસી—કતવાની ઉત્તરે ભાગીરથીને કાંઠે ૧૭૫૭ માં કલાઇવે બંગાલાના નવાબ શુરાજઉદૌલાને હરાવી બ્રિટિશ રાજની સ્થાપના કરી.

મુરશિદાબાદ—ભાગીરથીને કાંઠે. એમાં રેશમી કાપડ તથા ગાડીઓ સારી બને છે.

દારજીલીંગ—હવાની ઉંચી ટેકરી છે. બંગાળાનો લેફ્ટેનંટ ગવરનર ગરમીમાં રહે છે.

ઢાકા—ગંગા અને બ્રહ્મપૂત્રાના કાંઠા પર છે. એમાં ઘણી સારી મલમલ બને છે.

ચિનસૂરા—હુગલી પર આગળ ડેન્સની રાજધાની હતી.

ચંદ્રનગર—ચિનસૂરાની દક્ષિણે ફ્રેન્ચ લોકોનું રાજધાનીનું શેહેર છે.

સિરામપૂર—આગળ ડેન્સ લોકોનું સંસ્થાન હતું.

મોંગિર—એમાં લોખંડનાં કારખાનાં છે.

પુરી (જગન્નાથ)—હિંદુઓનું એક પવિત્ર ધામ છે.

પટણા—કસબી લૂગડાંની બનાવટને માટે પ્રખ્યાતછે.

રાજમહાલ—સાંથલ પ્રગણાનું મુખ્ય શેહેર છે.

ગયા—બૌદ્ધ ધર્મનું પવિત્ર શેહેર છે.

આસામ પ્રાંત.

ગૌહતી--આસામની રાજધાની છે.

બ્રિટિશ બર્મા પ્રાંત.

રંગૂન—બ્રિટિશ બર્માની રાજધાની છે. અહીં ચો-ખા અને સાગના લાકડાંનો પૂષ્કળ વેપાર ચાલે છે.

પેગુ—પેગુ પ્રાંતની આગલી રાજધાની છે.

પ્રોમ—એ ૧૮૨૫ માં અંગ્રેજ લોકે હુમલો કરી લીધું.

આરાકાન—આરાકાન પ્રાંતનું મુખ્ય શેહેર છે.

મોલમિન-માર્ટબાન-તિનાસરીમ—એ તિનાસ-રીમ પ્રાંતનાં મુખ્ય શેહેરો છે.

નેપાળ અને ભુતાનનાં સ્વતંત્ર સંસ્થાનો.

ખટમંડુ--નેપાળની રાજધાની છે.

સિકિમ—નેપાળ અને ભુતાનની વચ્ચે.

ટાસિટચુડન—ભુતાનની રાજધાની સિકિમની પૂર્વે છે.

મકવાનપૂર—નેપાળમાં છે. ગુરખા લોકોને ૧૮૧૬ માં સર ડેવિડ આકટરલોનીએ હરાવ્યા.

પુનાખા—ભુતાનમાં છે.

ફિરંગી સંસ્થાનો.

ગોવા—ફિરંગી સંસ્થાનની રાજધાની અરબી સ-મુદ્રને કિનારે છે.

દમણ—મુંબઇ બેટની ઉત્તરમાં છે.

દીવ—એ બેટ કાઠિઆવાડની દક્ષિણે છે.

ફ્રેન્ચ સંસ્થાનો.

પોંડચરી—ફ્રેન્ચ સંસ્થાનની રાજધાની કર્ણાટકની પૂર્વમાં છે.

કેરિકલ—કર્ણાટકની પૂર્વે.

માહી—મલબાર કિનારા પર છે.

હિંદુસ્તાનનાં પૂર્વ અને પશ્ચિમ કિનારે આવેલાં શેહેરો.

પશ્ચિમ કિનારે—કરાંચી, પોરબંદર, ઘોઘા, ખંભાત, ભરૂચ, સુરત, મુંબાઇ, રત્નાગિરી, વિંગોરલા, પાનજીમ અથવા ન્યુ ગોવા, કારવાડ, કોમટા, હોનાવર માંગલોર, કાનાનોર, ટેલિચેરી, કાલિકટ, બેપુર, કોચિન અલીપલી, ક્વીલોન, ટયુટિકોરીન,

પુર્વ કિનારે—ટ્રાંકિવબાર, કડલોર, પોન્ડીચેરી, મદ્રાસ, મચ્છલીપટ્ટણ, કોરિંગા, કાકીન્ડા, વિઝાગાપટ્ટણ, બિમલિપટ્ટણ, પુરી અથવા જગન્નાથ, બાલસોર, કલકત્તા ચિતાગોંગ.

અરબસ્તાનનાં શેહેર.

અકાબા—એ અરબસ્તાનના સિનાઇ ભાગમાં અકાબાના અખાતની પાસે. **ટોર**— અરબસ્તાનમાં હિડજાજના (H) ની પાસે. **યંબો**—અરબસ્તાનના હિડજાજ ભાગમાં રાતા સમુદ્રમા (A) ની ઉપર. **મદિના**—અરબસ્તાનના હિડજાજ ભાગમાં સામે કાંઠે હિડજાજની પાસે. **મક્કા**—અરબસ્તાનના હિડજાજ ભાગમાં જીડડાની

પાસે. **જીદ્દા**—અરબસ્તાનના હિડજાજ ભાગમાં મક્કાની ઊપર. **સેના**—અરબસ્તાનના યમન ભાગમાં યમનના (N) ની નીચે. **મોખા**—અરબસ્તાનના યમન ભાગમાં યમનના (Y) ની ઉપર. **ડામર**—અરબસ્તાનના યમન ભાગમાં યમનના (M) ની નીચે. **એડન**—અરબસ્તાંનના યમન ભાગમાં એડનના અખાતની પાસે. **એનીઝે**—અરબસ્તાનમાં નેઝડ ભાગમાં નેઝડની (E) ની પાસે. **રિઆડ**—અરબસ્તાનના નેઝડ ભાગમાં નેઝડના (J) ની નીચે. **ડેરાએ**—અરબસ્તાનના નેઝડ ભાગમાં રિઆડની સામા. **મકાલા**—અરબસ્તાનના હેદ્રોમોન્ટ ભાગમાં એડનના અખાત પર. **શોહર**—અરબસ્તાનના હેદ્રોમોન્ટ ભાગમાં મકાલાની ઉપર. **રોસ્ટક**—અરબસ્તાનના ઓમાન ભાગમાં ઓમાનના (M) ની ઉપર. **મસ્કત**—અરબેસ્તાનના ઓમાન ભાગમાં ઓમાનના અખાતની પાસે. **શોહોર**—અરબસ્તાનના ઓમાન ભાગમાં ઓમાનના અખાતના (F) ની નીચે. **ઇલકિતાફ**—અરબસ્તાનના ઇલહાસા ભાગમાં ઇલહાસાના (H) ની પાસે. **ગ્રેન**—અરબસ્તાનના ઇલહાસા ભાગમાં ઇલહાસાના (H) ની પાસે.

ઇરાનના શેહેર.

તેહેરાન—ઇરાનમાં ઇરાકઅઝમીના ભાગમાં એલબેરૂજ પર્વતની નીચે. **હુમદાન**—ઇરાનમાં ઇરાકઅઝમીના ભાગમાં તેહેરાનની પશ્ચિમે. **ઇસ્પહાન**—ઇરાનમાં ઇરાકઅઝમીના ભાગમાં પરશિયાની (E) ની નીચે. **યજડ**—ઇરાનમાં ખોરાશાનના ભાગમાં પરશિયાના (R)

ની નીચે. **અસ્ટ્રાબાદ**—ઇરાનમાં કાસ્પિઅન સમુદ્રમાં છેક કાસ્પિઅન સમુદ્રના ખૂણામાં છે. **મશ્હદ**—ઇરાનમાં ખોરાશાન ભાગમાં ખોરાસાનના (N) ની ઉપર. **સારી**—ઇરાનના મેઝનદ્રાન ભાગમાં એલબુઝ પર્વતમાં મેઝેનદ્રાનના (N) ની ઉપર. **બેલફ્રુશ**—ઇરાનના મેઝનદ્રાન ભાગમાં કાસ્પિઅન સમુદ્રના કાંઠા પર. **રેશ્ટ**—ઇરાનમાં ધિલાંડ ભાગમાં કાસ્પિઅન સમુદ્ર આગળ એલબુઝ પર્વત પર. **ટેબ્રિઝ**—ઇરાનમાં એઝરબિઝન ભાગમાં ઉરૂમિઆની ઉપર. **ઉરૂમિઆ**—ઇરાનમાં એઝરબિઝન ભાગમાં ટેબ્રિઝની નીચે. **સિના**—ઇરાનમાં કૂરદિસ્તાન ભાગમાં હમદાનની પશ્ચિમે. **કેરમાનશા**—ઇરાનમાં કૂરદિસ્તાન ભાગમાં બગદાદની ઉપર. **ખોરામાબાદ**—ઇરાનમાં લુરિસ્તાન ભાગમાં પરશિયાની (P) ની પશ્ચિમે. **શિરાજ**—ઇરાનમાં ફારિસ્તાન ભાગમાં ફારિસ્તાનના (S) ની ઉપર- **બુશાયર**—ઇરાનમાં ફારિસ્તાન ભાગમાં પરશ્યાની (E) ની ઉપર. **લાર**—ઇરાનમાં લારિસ્તાન ભાગમાં લારિસ્તાનની નીચેથી. **ડિસફુલ**—ઇરાનના ખુઝીસ્તાન ભાગમાં પરશ્યાની (P) ની નીચે. **શહુસતર**—ઇરાનમાં ખુઝીસ્તાન ભાગમાં ડિસફુલની નીચે. **કેરમાન**—ઇરાનમાં કેરમાન ભાગમાં પરશ્યાની (I) ની નીચે સામી લીટીએ.

અફધાનિસ્તાનનાં શેહેર.

હેરાત—અફધાનિસ્તાનમાં અફધાનિસ્તાનના (A) ની ઉપર. **કાબુલ**—અફધાનિસ્તાનમાં કાબુલ ભાગમાં

ગિજનીની ઉપર. **ગિજની**—અફ્ઘાનિસ્તાનમાં કાબુલ ભાગમાં કાબુલની નીચે. **ફુશક**—અફ્ઘાનિસ્તાનમાં સેધસ્તાન ભાગમાં હેલમંડ નદીની ઉપર. **બલ્ખ**—અફ્ઘાનિસ્તાનના બલ્ખ ભાગમાં બલ્ખ નદી પર કુનદુઝની પશ્ચિમે. **જલાલાબાદ**—અફ્ઘાનિસ્તાનમાં કાબુલ ભાગમાં કાબુલની પૂર્વમાં. **કંદહાર**—અફ્ઘાનિસ્તાનના કંદહાર ભાગમાં અફ્ઘાનિસ્તાનના (N) ની નીચે. **કુનદુઝ**—અફ્ઘાનિસ્તાનના બલ્ખ ભાગમાં બલ્ખની પૂર્વમાં.

બલૂચિસ્તાનનાં શેહેરો.

ખિલાત—બલૂચિસ્તાનમાં બલુચિસ્તાનના (I) ની ઉપર. **સારાવાન**—બલૂચિસ્તાનના સારાવાન ભાગમાં ખિલાતની પશ્ચિમે. **ગંડાવા**—બલૂચિસ્તાનના સારાવાન ભાગમાં બલુચિસ્તાનની છેક પૂર્વે. **કજ**—બલૂચિસ્તાનના મેકરન ભાગમાં મેકરનના (A) ની નીચે. **મેકરન**—બલૂચિસ્તાનના મેકરન ભાગમાં કજની ઉપર. **ઝાલાવાન**—બલૂચિસ્તાનના મેકરન ભાગમાં ખિલાતની નીચે.

સ્વતંત્ર તાતારનાં શેહેર. અથવા પશ્ચિમ તુર્કસ્તાન.

ખિવા—સ્વતંત્ર તાતારમાં તુર્કસ્તાનના (R) ની ઉપર. **બોખારા**—સ્વતંત્ર તાતારમાં તુર્કસ્તાનનાં (S) ની નીચે. **ખોકન**—સ્વતંત્ર તાતારમાં તુર્કસ્તાનના (A) ની ઉપર. **કાર્સી**—સ્વતંત્ર તાતારમાં બોખારાની નીચે.

મર્વ—સ્વતંત્ર તાતારમાં મસ્કની પૂર્વમાં. **ન્યુ ઍારજે-નજ**—સ્વતંત્ર તાતારમાં ઓલ્ડ અરગેનજની પૂર્વે. **ઍાલ્ડ-ઍારગેનજ**—સ્વતંત્ર તાતારમાં ખિવા પર.

જાપાનનાં શેહેરો.

નાગાસાકી—જાપાનમાં કોરિઆની ખાડી નીચે. **મિયાકકો**—જાપાનમાં હોન્ડોના (H) ની પાસે. **યડડો**—જાપાનમાં ટોંકયોની પાસે.

તિબેટનાં શેહેર.

લે—તિબેટમાં હિમાલયના (H) ની ઉપર. **લાસા**—તિબેટમાં સાંપુ નદિ પર.

ચીનનાં શેહેરો.

પેકિન—ચીનમાં ૪૦ મી લીટી નીચે. **નાનકિન**—ચીનમાં ચાયનાના (A) ની ઉપર. **સાંગાય**—ચીનમાં યાંગસેકયાંગના મૂખ આગળ. **નિંગપો**—ચીનમાં ૩૦ મી લીટી પર. **એમોય**—ચીનમાં ફારમોસાની પશ્ચિમે. **કનતાન**—ચીનમાં હોંગકોંગના મૂખ આગળ. **પેહિચ્ચો**—ચીનમાં પેકિનની નીચે. **હોઆંગહો**—ચીનમાં એમપાયરની (E) ની નીચે. **યાંગસેકયાંગ**—ચીનમાં ચીનની નીચે. **કનતાન**—કનતાનની નીચે. **લુચુ**—ચીનમાં (૩૦) મી લીટી નીચે. **ફારમોઝા**—ચીનમાં (૨૩) મી લીટી પર. **હોંગકોંગ**—ચીનમાં (૨૦) મી લીટી પર. **મકાવ**—

ચીનમાં હૉંગકૉંગની નીચે. **હુનાન**—ચીનમાં (૨૦) મી લીટી નીચે. **ચૂઝન**—ચીનમાં (૩૦) મી લીટી પર. **ટેહ્યું**--ચીનમાં શાંગહાયની નીચે. **ટાંગટિંગહુ**—યાંગસેકયાંગની નીચે. (૩૦) મી લીટી પર. **પોયાંગહુ**—ચીનમાં ટાંગટિંગહુની પૂર્વે. **હોંગટેસ્ચુ**—ચીનમાં નાનકિનની ઉપર. **પેત્રેપોલસ્કી**—રશિઆમાં ટોબોલસ્કની દક્ષિણે. **યારકુટસ્ક**—રશિઆમાં એમપાયરના (M) નીનીચે લિટિના પર. **ઇરિકુટસ્ક**—રશિઆમાં બેકલની પશ્ચિમે. **ટોમસ્ક**—રશિઆમાં ઓબી પર ઉવેસ્ટર્નના (N) નીચે. **ઓમસ્ક**—રશિઆમાં ઇરટિશ પર વેસ્ટર્નના (S) ની નીચે. **ટોબોલસ્ક**—રશિઆમાં ઇરટિશની નીચે. **બેરિઝોવ**—રશિઆમાં ઓબીના મૂખ આગળ. **ઇકેટ્રીનબર્ગ**—યૂરલ પર્વતની (L) ની નીચે.

ટ્રાન્સ કોકેશિયા ભાગનાં શેહેરો.

ટિફ્લીશ—રશિયામાં ટ્રાન્સ કોકેશિયાના ભાગમાં કરની દક્ષિણે. **ઇરિવાન**—રશિયામાં ટ્રાન્સ કોકેશિયાના ભાગમાં ટિફ્લીશની દક્ષિણે. **સેમિખા**—રશિયામાં ટ્રાન્સ કોકેશિયાના ભાગમાં કરના મૂખ પાસે. **બાકુ**—રશિયામાં ટ્રાન્સ કોકેશિયાના ભાગમાં કાસ્પિઅનમાં કરના મૂખ પાસે. **ડરબન**—રશિયામાં કાસ્પિઅન ભાગમાં કાસ્પિઅનની (I) ની પાસે. **ઓબી નદી**—રશિયામાં રશિયાના (S) પાસે. **એનિસી**—રશ્યામાં રશ્યાના (A) પાસે. **લિના**—રશિયામાં એમપાયરના (M) પાસે. **આમૂર**—રશિયામાં તાતારના અખાત પાસે. **એકલસરોવ**-

૨—રશિયામાં હરફૂટશ્કની પૂર્વે. **બલકાશ**—રશિયામાં ૮૦ મી ઉભી લીટી પર. **સૂની**—રશિયામાં ઓગસ્કના નીચે. **એરલ**—રશિયામાં સિરદરયાની પશ્ચિમે.

ચીનાઇ તાતારનાં શેહેરો.

કાશગર—ચીનાઇ તાતારમાં થાનસાનના (H) ની નીચે. **યારકંદ**—ચીનાઇ તાતારમાં કયુનલનના (U) ની ઉપર. **ખોટાન**—કયુનલન પર્વતના (U) પર. **મેમસિન**—ચીનાઇ તાતારમાં મંગોલીઆ ભાગમાં આલતાઇ પર્વતમાં. **કોબડો**—આલતાઇ પર્વતના (T) ની નીચે. **ઉર્ગા**—ચીનાઇ તાતારમાં મંગોલિઆ ભાગમાં મંગોલિઆની (G) ઉપર. **કિરીનઉલ્લા**—ચીનાઇ તાતારમાં મંચુરિઆ ભાગમાં ચાઇનીસની (E) ની નીચે. **સેગેલિઅનઉલ્લા**—મંચુરીઆના (N) ની ઉપર. **કવીંટાઉન**—ચીનાઇ તાતારમાં કોરીયા ભાગમાં કોરીયાની (E) ની ઉપર. **પિકયાંગ**—ચીનાઇ તાતારમાં કોરીયા ભાગમાં કોરીયાના કાંઠા ઉપર. **કિઝિલબાશ**—કોબડોની નીચે. **લોબનોર**—ચીનાઇ તાતારમાં મંગોલીઆ ભાગમાં ઈસ્ટીનના (R) ની નીચે.

સ્વતંત્ર તાતારનાં શેહેર. અથવા પૂર્વ તુર્કસ્તાન.

સમરકંદ—સ્વતંત્ર તાતારમાં બોખારાની પૂર્વે. **તાશ્કન્ડ**—સ્વતંત્ર તાતારમાં ખોકંદની ઉપર. **આસુ**

અથવા **ઑકસસ**—સ્વતંત્ર તાતારમાં તુર્કસ્તાનના (K ને E) ની વચ્ચે. **સિરદર્યા** અથવા **ઝગઝારતીશ**—સ્વતંત્ર તાતારમાં ખોકંદ પર. **ખૂલમ**—કુન્દુજ ને બલખની વચ્ચે

ચાઇનીસ ઇંડયાનાં શેહેરો.

ગોહુતી—ચાઇનીશ ઇંડ્યામાં આશામના (A) ની નીચે. **અકયાબ**—ચાઇનીશ ઇંડ્યામાં બ્રિટિશના (B) ની નીચે. **રંગુન**—ચાઇનીશ ઇંડ્યામાં પેગુની નીચે. **માર્ટાબાન**—ચાઇનીશ ઇંડ્યામાં રંગુનની પૂર્વમાં. **મોલમિન**—ચાઇનીશ ઇંડયામાં માર્ટાબાનની નીચે. **ટેહુવોય**—ચાઇનીશ ઇંડ્યામાં મર્ગીની ઉપર. **મર્ગી**—ચાઇનીશ ઇંડ્યામાં ટેહુવોયની નીચે. **જૉર્જટાઉન**—બ્રહ્મદેશમાં સિયામમાં મલાક્કાના (A) પાસે. **મલાક્કા**—બ્રહ્મદેશમાં સિંગાપોરની ઉપર. **સિંગાપુર**—બ્રહ્મદેશમાં મલાક્કાની નીચે. **માંડલે**—બ્રહ્મદેશમાં બર્માના (R) નીચે. **આવા**—બ્રહ્મદેશમાં અમરપુરની નીચે. **બાંકોક**—સિયામમાં મિનામના મૂખ પાસે, **ચુથયા**–સિયામમાં સિયામની (I) નીચે. **લાનચાન**—સેઓઝમાં સિયામના (A) ની ઉપર. **હ્યુ**—સિયામમાં અનામ ભાગમાં કોચિનના (N) ની બહાર. **કેસ્સો**—સિયામમાં એનામ ભાગમાં ટોંકિનના (N) ની ઉપર. **સાયગોન**—સિયામમાં કેમબોડિયા ભાગમાં લોવર કોચિનમાં. **સાલાંગોર**—સિયામમાં મલેરાજ ભાગમાં મલાક્કાના (A) પાસે. **ઇરાવદી**—બ્રહ્મદેશમાં પેગુ પાસે—બ્રહ્મદેશમાં બાંકોક આગળ. **મેકયાંગ**—બ્રહ્મદેશમાં લાનચાન આગળ.

એશિઆઈ તુર્કીનાં શેહેર.

રિઝે—કાળા સમુદ્રમાં ટ્રેબિઝોનની નીચે. **સિનોપ**—કિઝિલઇર્માકની ઉપર. **સ્કુત્રી**—કાળા સમુદ્રમાં (B) ની નીચે. **સમર્ના**—આર્કિપેલેગોમાં તુર્કસ્તાનના (I) ની દક્ષિણે.

એશિયાઇ તુર્કીમાં ભૂમધ્ય સમુદ્રને લગતાં શેહેરો.

સ્કેન્ડરૂમ—ભૂમધ્ય સમુદ્રમાં એનટિયોકના અખાત પર. **એન્ટિયોક**—ભૂમધ્ય સમુદ્રમાં લટેકિયાની ઉપર. **લટેકિયા**—ભૂમધ્ય સમુદ્રમાં હમાની ઉપર. **તારસસ**—ભૂમધ્ય સમુદ્રમાં હમસની પશ્ચિમે. **બિરૂટ**—ત્રિપોલિની નીચે. **ત્રિપોલિ**—તારસસની નીચે. **સિડન**—બિરૂટની નીચે. **ટાયર**—સિડનની નીચે. **એકર**—ટાયરની નીચે. **નેબલસ**—એકરની નીચે. **જેરૂસલમ**—નેબલસની નીચે. **ગાઝા**—જેરૂસલમની નીચે.

એશિયાઈ તુર્કીમાં મધ્ય ભાગને લગતાં શેહેરો.

બસોરા—યુફ્રેટિઝ નદીની નીચે. **બાબિલોન**—બગદાદની નીચે. **અરબિલ**—મોસલની પૂર્વમાં. **રોનડિઝ**—અરબિલની ઉપર. **અમેડિયા**—નીનવેની ઉપર. **વાન**—બિટલિસની પૂર્વે. **બિટલિસ**—વાનની પશ્ચિમે. **મૂશ**—બિટલિશની ઉપર. **અર્જેરૂમ**—બિટલિશની ઉપર. **આર્ટવિન**—રિઝેની નીચે. **એ-**

લઝીગામ—અજેરૂમની પશ્ચિમે. **કેશિયારી**—સિવાસની નીચે. **ટોકટ**— અમેશિયાની નીચે. **સિવાસ**—ટોકટની નીચે. **અમેશિયા**—ટોકટની ઉપર. **અંગોરા**— તર્કીશના H ની ઉપર. **ક્ષુશા**—સ્કુટરીની પશ્ચિમે. **કુટાયા**—ક્ષુશાની નીચે. **કોહુની**—તર્કીશના H ની નીચે. **કરમાન**—કોહોનીની નીચે. **એડના**—સકેન્ડરૂમની ઉપર. **અલેપ્પો**—લટેકિયાની ઉપર. **હુમા**—હુમસની ઉપર. **હુમસ**—હુમાની નીચે. **બાલબેક**—હુમસની નીચે. **ટેડમોર**—હુમસની પૂર્વમાં. **ડમાસકસ**—બાલબેકની નીચે. **ડાયરબક્કર**—મારસની ઉપર. **મારસ**—ડાયરબક્કરની નીચે. **બગદાદ**—બાબેલનની ઉપર. **તૈગ્રીસ** નદી—બગદાદની પાસે. **યુક્રેટિઝ**—તૈગ્રીસની નીચે. **જોર્ડન**—ડેડસીની ઉપર. **ઓરાનટિઝ**—લટેકિયાની પાસે. **વાન**—વાનની પાસે. **ડેડસી**—જોર્ડનની પાસે.

અરબસ્તાનના પર્વત, અખાત, બેટ, વગેરે.

સિનાઈ પર્વત—હોરેબની ઉત્તરે. **હોરેબ પર્વત**—સિનિયાઈની નીચે.

સ્વેઝનો અખાત—ત્રીસમી લીટી પર. **અકાબાનો અખાત**—ટોરની ઉપર. **એડનનો અખાત**—બાબલમાંડબની નીચે. **ઓમાનનો અખાત**—મસ્કતની ઉપર.

બાબલમાંડબની સામુદ્રધુની—એડનની નીચે.

પેરિમ બેટ—બાબલમાંડબની પશ્ચિમે

ઈરાનની નદી, પર્વત, બેટ, વગેરે.

એલબ્રુઝ પર્વત—તહેરાનની ઉપર.

એરેક્સીઝ નદી—એલબ્રુઝ પર્વતની પશ્ચિમે. **કીઝિલઉઝન નદી**—એલબ્રુઝ પર્વતની પશ્ચિમે. **કારૂન નદી**—ઇસ્પહાનની નીચે. **કર**— ટ્રાન્સકોકેશિયામાં. **એટ્રીક નદી**—અસ્ત્રાબાદની ઉપર.

કરક બેટ—બુશાયરની ઉપર. **કિસ્મ બેટ**—ઓર્મઝની ઉપર. **ઓર્મઝ બેટ**—કિસ્મની નીચે..

અફ્ઘાનિસ્તાનની નદી, પર્વત વગેરે.

કાબુલ નદી—જલાલાબાદની ઉપર. **હેલમંડ નદી**—ગિઝનીની પશ્ચિમે.

સુલેમાન પર્વત—ખૈબરઘાટની છેક દક્ષિણે. **ખૈબર ઘાટ**—જલાલાબાદની નીચે. **હિંદુકુશ**—કુંદુઝની નીચે. **બલૂચિસ્તાન—બોલનઘાટ**—ખિલાત પર.

હિંદુસ્તાનનાં શહેરો.

મદ્રાસ ઇલાકો.

ઉટાકામન્ડ—કોઈમ્બટુરની ઉપર. **કોઇંબટુર**—ઉટાકામન્ડની નીચે. **કોચીન**—પશ્ચિમે ખંડીયું રાજ્ય છે. **કાનાનોર**—ટાલિચરી પર. **કાલિકટ**—એ નિલગિરી પર્વતની નીચે. **ત્રિચિનાપલ્લી**—મદુરા પર. **નેગાપટ્ટણ**—કારિકલની નીચે. **પેર્તોનોવો**—કડલોરની નીચે. **પૂલિકટ**—મદ્રાસમાં, **વેલોર**—ચિતુરની નીચે. **રા-**

જમંદ્રી—કોરિંગા પાસે પૂર્વ કિનારે. **ચિતુર**—વેલોર પર. **બેલારી**—તુંગભદ્રાની નીચે. **ગુટ્ટી**—કર્નુળની નીચે. **યનાન**—ગોદાવરીનાં મુખ આગળ. **આર્ણી**—આર્કોટની નીચે. **કોરિંગા**—રાજમંદ્રીની નીચે પૂર્વ કિનારા ઉપર. **ત્રિચિનાપલ્લી**—તાંજોરની પાસે. **કારીકલ**—ત્રાંકિવબારની નીચે કારોમંડળ કિનારા ઉપર. **કનજીવરમ**—ચિતુરની પાસે. **આર્કોટ**—આર્ણી પર. **મછલીપટ્ટણ**—પોંઇટદીવેની ઉપર. **વિશાગાપટ્ટણ**—બિમલિપટ્ટણની પાસે. **મદ્રાસ**—પૂલિકટની નીચે. **મદુરા**—ત્રિચિનાપલ્લીની નીચે. **ત્રિનવેલી**—પાલીમકોટાની ઉપર. **તાંજોર**— ત્રિચિનાપલ્લાની પાસે. **પાલીમકોટા**—ત્રિનવેલીની નીચે. **ત્રાંકવેબાર**—કેરીકલની ઉપર. **ટાલિચેરી**— માહી નદી પર. **કાનડા**—પશ્ચિમ કાંઠાપર. **ત્રાવણકોર**—કોચિનની નીચે. **પડકોટા**—ત્રિચિનાપલ્લીની નીચે. **પોન્ડેચરી**—કડલોરની ઉપર. **કર્નુલ**—ગુટ્ટીની ઉપર. **નેલોર**—પનારની નીચે. **કડપા**—મદ્રાસની નીચે. **પૂર્વ ઘાટ**—પૂર્વ કિનારે. **નિલગિરી**—કેરીકલની ઉપર. **કોલેર**—મચ્છલીપટ્ટણની ઉપર. **પૂલિકટ**—ફૉર્ટસેન્ટ જ્યોર્જની ઉપર. **માહી**—ટાલિચરી નીચે. **બેપુર**—માહીની નીચે. **ગંતુર**—કૃષ્ણાની નીચે. **ચિંગલપટ**—મદ્રાસની નીચે. **સિકાકોલમ**—બિમલિપટ્ટણની ઉપર. **ટ્યુટીકોરિન**—પાલમકોટાની ઉપર. **ચિલામબ્રા**—પોર્તોનોવોની પશ્ચિમમાં.

પંજાબનાં શહેરા વગેરે.

લાહોર—અમૃતસરની નીચે. **પેશાવર**—અટકની

નીચે. **ખૈબર**—પેશાવરની પશ્ચિમે. **મૂલતાન**—ચિનાબ પર દેરાગાજીખાનની પાસે. **અમૃતસર**—લાહોરની ઉપર. **લુધિયાના**—સરહિંદની ઉપર. **સિમલા**—સતલજની પાસે. **ડેરાગાજીખાન**—મુલતાનની પાસે. **ડેરાઇસ્માલખાન**—ડેરાગાજીખાનની ઉપર. **મરી**—રાવલપિન્ડિની ઉપર. **ભાવલપૂર**—ખૈરપુરની નીચે. **રાવળપિન્ડિ**—મરીની નીચે. **ચિલયનવાળા**—જેલમની નીચે. **ગુજરાત**—જેલમની નીચે. **પાનિપત**—કર્નાળની નીચે. **થાણેશ્વર**—પતિયાલાની નીચે. **અંબાલા**—સિમલાની નીચે. **સોબ્રાન**—લાહોરની નીચે. **અલીવાલ**—સોબ્રાનની નીચે. **ફિરોજપુર**—અલીવાલની નીચે. **દિલ્લી**—મિરતની નીચે. **જેલમ**—ગુજરાતની ઉપર. **સરહિંદ**—લુધીયાનાની નીચે. **કાલાબાગ**—અટકની નીચે. **રામનગર**—ગુજરાતની નીચે **જલંધર**—લાહોરની પાસે. **મોરાદાબાદ**—મિરતની પાસે. **સુલેમાન**—મિથુનકોટની ઉપર. **ફીરોજપુર**—અલીવાલની નીચે. **શાહપુર**—પ્રેસીડંટના R ની ઉપર. જેલમ નદી પર. **મુજફ્ફરગઢ**—મુલતાનની નીચે. **કરનાલ**—પાણીપતની ઉપર.

બંગાળાના શેહેરો વગેરે.

કલકત્તા—ચંદ્રનગરની નીચે. **ધાકા**—(L) ની નીચે. **બર્દવાન**—કતવાની નીચે. **ચિનસુરા**—ચંદ્રનગરનીઉપર. **સિરામપૂર**—હાઉરાની ઉપર. **ડાર્જીલીંગ**—સિક્કિમની દાક્ષણે. **ભાગળપુર**—રાજમહાલની પાસે.

સિરગુંજાહિલ—છોટાનાગપુરના A ની નીચે. **ગયા**—પટણાની નૈરૂત્યે. **ચંદ્રનગર**—કલકત્તાની ઉપર. **કટક**—બાલાસોરની નીચે. **જગન્નાથ**—કોરોમાંડળ કિનારે ગંજામની ઉપર. **કાસિમબજાર**—મુર્શિદાબાદની નીચે. **ચિનસુરા**—ચંદ્રનગરની ઉપર. **હાઉરા**—સિરામપુરની નીચે. **મુર્શિદાબાદ**—કાસિમબજારની ઉપર. **કતવા**—પ્લાસીની નીચે. **બાલાસોર**—કટકની ઉપર. **હજારિબાગ**—રામગઢની ઉપર. **રામગઢ**—હજારિબાગની નીચે. **બહાર**—પટણાની અગ્નિ ખૂણે. **પટણા**—બહારની ઉપર. **મોંગિર**—ભાગળપુરની પાસે. **રામપુર**—વિશ્વનાથની પાસે. **સસરામ**—મિરજાંપુરની પાસે. **રાજમહાલ**—ભાગળપુરની પાસે. **કોએલ**—મથુરાની ઉપર. **પ્લાસી**—કતવાની ઉપર. **ચંદ્રનગર**—કલકત્તાની ઉપર. **કિશીનગઢ**—ચિનસુરાની ઉપર. **જેસોર**—કિશીનગઢની પૂર્વમાં. **બહરામપુર**—કિશીનગઢની ઉપર. **બરાકપુર**—કલકત્તાની ઉપર. **મેડનીપુર**—સિરામપુરની નીચે. પશ્ચિમ ખૂણા પર.

મુંબઈનાં શેહેરો.

હૈદ્રાબાદ—સિંધ ભાગમાં મિયાની નીચે. **કિરકી**—માહારાષ્ટ્ર ભાગમાં પુનાની પાસે. **ઉમરકોટ**—સિંધ ભાગમાં હૈદ્રાબાદની પૂર્વે. **થાણા**—માહારાષ્ટ્ર ભાગમાં મુંબઈની ઉપર. **અહમદનગર**—માહારાષ્ટ્ર ભાગમાં ઔરંગાબાદની નીચે. **સતારા**—માહારાષ્ટ્ર ભાગમાં પંઢરપુરની ઉપર. **મહાબ્લેશ્વર**—માહારાષ્ટ્ર ભાગમાં સતારાની ઉપ-

ર હવાનું ઠેકાણું. **લારખાના**—સિંધ ભાગમાં શિકારપુરની નીચે. **કોલાપુર**—માહારાષ્ટ્ર ભાગમાં બેલગામની ઉપર. **પોરબંદર**—કાઠિયાવાડ ભાગમાં દ્વારકાંની નીચે. **કરાંચી**—સિંધ ભાગમાં ઠઠ્ઠાની પાસે. **બેલગામ**—માહારાષ્ટ્રમાં ધારવાડની ઉપર. **પંઢરપુર**—માહારાષ્ટ્ર ભાગમાં સતારાની નીચે. **ધારવાડ**—માહારાષ્ટ્ર માં બેલગામની નીચે. **ગોવા**—માહારાષ્ટ્ર ભાગમાં બેલગામની પાસે. **અમદાવાદ**—ગૂજરાત ભાગમાં ખેડાની ઉપર. **નવાનગર**—કાઠિયાવાડ ભાગમાં વાંકાનેરની ઉપર. **ઘોઘા**—કાઠિયાવાડ ભાગમાં પાલિતાણાની પાસે. **ખંબાત**—ગુજરાત ભાગમાં ખેડાની નીચે. **બક્કર**—સિંધમાં સિકારપુર પાસે. **સિકારપુર**—સિંધ ભાગમાં બક્કરની પાસે. **મુંબઇ**—માહારાષ્ટ્રમાં સાષ્ટીની નીચે. **દીવ**—કાઠિઆવાડ ભાગમાં પોરબંદરની પાસે. **મિયાની**—સિંધ ભાગમાં હૈદ્રાબાદની ઉપર. **મોરવી**—કાઠિઆવાડ ભાગમાં વઢવાણની પાસે. **ઠઠ્ઠા**— સિંધ ભાગમાં હૈદ્રાબાદની નીચે. **વસાઈ**—માહારાષ્ટ્ર ભાગમાં માહિમની નીચે. **ડિશા**—ગુજરાત ભાગમાં પાલણપોરની ઉપર. **રતનપુર**—ગૂજરાત ભાગમાં ભરૂચની પાસે. **જામનગર**—કાઠિઆવાડ ભાગમાં રાજકોટની ઉપર. **સક્કર**—સિંધ ભાગમાં બક્કરની પાસે. **જેકોકાબાદ**—સિંધ ભાગમાં સિકારપુરની ઉપર. **કોટ્રી**—સિંધ ભાગમાં હૈદ્રાબાદની પાસે. **સુરત**—ગૂજરાત ભાગમાં નંદરબારની પશ્ચિમે. **ભરૂચ**—ગૂજરાત ભાગમાં રતનપુરની ઉપર. **ખેડા**—ગૂજરાત ભાગમાં અમદાવાદની નીચે. **દાહોદ**—ગૂજરાત ભાગમાં ખેડાની સામે. **ધુલીઆ**—ખાનદેશ ભાગમાં નંદરબારની નીચે.

માલેગામ—ખાનદેશ ભાગમાં ધૂલિયાની નીચે. **નં-દરબાર**—ખાનદેશ ભાગમાં ધૂલિયાની નીચે. **પૂના**—માહારાષ્ટ્ર ભાગમાં કરનાળની નીચે. **સોલાપુર**—માહારાષ્ટ્ર ભાગમાં બિડરની પાસે. **નાશક**—માહારાષ્ટ્ર ભાગમાં ઔરંગાબાદની પાસે. **કલાદગી**— માહારાષ્ટ્ર ભાગમાં બિજાપુરની નીચે. **બિજાપુર**—માહારાષ્ટ્ર ભાગમાં કલાદગીની ઉપર. **રત્નાગિરી**—માહારાષ્ટ્ર ભાગમાં ઘેરીઆની ઉપર. **કલ્યાણી**—માહારાષ્ટ્ર ભાગમાં થાણાની નીચે. **કારવાડ**—માહારાષ્ટ્ર ભાગમાં સદાસિવગઢની નીચે. **હોનાવર**—માહારાષ્ટ્ર ભાગમાં કાંમ્તીની નીચે. **કચ્છ**—કચ્છ પ્રાંત છે. **ભૂજ**—કચ્છ પ્રાંતમાં માંડવીની ઉપર. **માંડવી**—કચ્છ પ્રાંતમાં ભૂજની નીચે. **વડોદરા**—ગુજરાત ભાગમાં ભરૂચની ઉપર. **કાઠિઆવાડ**— પ્રાંત છે. **જુનાગઢ**—કાઠિઆવાડ ભાગમાં ગિરનારની નીચે. **રાજકોટ**—કાઠિઆવાડ ભાગમાં વાંકાનેરની પાસે. **દ્વારકા**—કાઠિઆવાડ ભાગમાં પોરબંદરની ઉપર. **પાલનપુર**—ગજરાત ભાગમાં ડિશાની નીચે. **ઇડર**—ગુજરાત ભાગમાં પાલનપુરની નીચે. **સાંવતવાડી**—માહારાષ્ટ્ર ભાગમાં પાનજીમની ઉપર. **જંજીરા**—માહારાષ્ટ્ર ભાગમાં મુંબઇની નીચે. **દમણ**—ગુજરાત ભાગમાં દેણુંની ઉપર. **બરાનપુર**—ગુજરાત ભાગમાં તાપી નદી ઉપર. **હાલા**—સિંધ ભાગમાં ઠઠ્ઠાની ઉપર. **સાતપુડા**—ગુજરાત ભાગમાં તાપી નદી પર. **વિંધ્યાચળ**—ગુજરાત ભાગમાં નર્મદા નદીની ઉપર. **પૂર્વઘાટ**—પૂર્વ કાંઠા પર. **એલિફન્ટા**—માહારાષ્ટ્ર ભાગમાં મુંબઇના નીચે. **સાષ્ટી**—માહારાષ્ટ્ર ભાગમાં મુંબઇના ઉપર. **મંચર**—સિંધ ભાગમાં હાલા પર. **થાણા**—ઉત્તર

વિભાગમાં વસઇની નીચે. **કલ્યાણી**—ઉત્તર વિભાગમાં મુંબઇની પૂર્વે. **શેરી**—બક્કરની નીચે.

મધ્ય પ્રાંતનાં શેહેર.

નાગપુર—ઉમરાવતીની ઉપર. **ઇલિચપુર**—આરગામની ઉપર. **રાયપુર**—સેન્ટ્રલના R ની નીચે. **જબલપુર**—સાગરની નીચે. **સંબલપુર**—સેન્ટ્રલના L ની નીચે. **કામતી**—નાગપુરની ઉપર. **ઉમરાવતી**—નાગપુરની નીચે. **સાગર**—જબલપુરની ઉપર. **આસીરગઢ**—બરાનપુરની પૂર્વમાં. **હોસાંગાબાદ**—નર્મદાની નીચે.

બ્રિટિશ બર્માના શેહેરો.

આમહર્સ્ટ—મોલમિનની નીચે. **આરાકાન**—એકિયાબની ઉપર. **માર્ટાબાન**—મોલમિનની ઉપર. **રંગુન**—પેગુની નીચે. **આવા**—માંડલેની પાસે. **તિનાસરીમ**—ટેવોયનીનીચે. **મોલમિન**—માર્ટાબાનની નીચે. **એશીન**—રંગુનના પાસે. **પેગુ**—રંગુનની ઉપર. **મલાક્કા**—સિંગાપુરની ઉપર. **સિંગાપુર**—મલાક્કાની નીચે. **ચિતાગોંગ**—ઇસ્લામાબાદની ઉપર. **આરાકાન**—એકિયાબની ઉપર. **એકિયાબ**—આરાકાનની નીચે. **પ્રોમ**—બસિનની ઉપર. **ટેવોય**—તિનાસરીમની ઉપર.

આસામનાં શેહેરો.

ચિતાગોંગ—ટિપરાની નીચે. **મણીપુર**—ટિપરાની ઉપર. **ગૌહતી**—દરંગની નીચે. **જમાલપુર**—ગોવળપાડાની નીચે. **ગોવળપાડા**—જમાલપુરની ઉપર. **દરંગ**—ગૌહતીના ઉપર. **વિશ્વનાથ**—આસામની ઉપર.

નિજામનાં શેહેરો.

અસઈ—દોલતાબાદનો ઉપર. **ગોવળકોંડા**—બીડરનો નીચે. **વરંગુળ**—સિકંદ્રાબાદની ઉપર. **બીડર**—ગોવળકોંડાની ઉપર. **ઔરંગાબાદ**—દોલતાબાદની નીચે. **નિજામ હૈદ્રાબાદ**—સિકંદ્રાબાદની નીચે. **વરાડ**—નાગપુરની ઉપર. **દોલતાબાદ**—ઔરંગાબાદનો ઉપર. **આરગામ**—ઇલિચપુરની નીચે.

રજપુત સંસ્થાનનાં શેહેર.

ભરતપુર—મથુરીની નીચે. **ચિતુર**— ઉદેપુરની પાસે. **જેસલમિર**—સારસરોવરની નીચે. **જેપુર**—ભરતપુરની પાસે. **ગ્વાલિએર**—ઝાંસી ઉપર. **જોધપુર**—અજમેરની પાસે. **ઝાંસી**—ગ્વાલિયરની નીચે. **ઉદેપુર**—કામલમીરની નીચે. **ભોપાલ**—ભિલસાની પાસે. **બુંદી**—કોટાની ઉપર- **નીમચ**—ચિતુરની નીચે. **મઉ**—ઇંદોરની નીચે. **ઇંડોર**—ઉજ્જનની નીચે. **ડીગગઢ**— ભરતપુરની ઉપર. **ધોળપુર**—ગ્વાલિયરની ઉપર. **કોટા**—બુંદીની નીચે. **શિરોઈ**—આબુની ઉપર. **ઉજજન**—ઇંડોરની ઉપર. **રેવા**—મઊની નીચે. **અલવાલ**—જેપુરની ઉપર. **મંદસેશ્વર**—મઉની નીચે. **અરવલ્લી**—અજમેરની આગળ. **આબુ**—શિરોઇની નીચે. **સારસરોવર**—II ના ઉપર. **સંભરસરોવર**—અજમેરનો ઉપર.

વાવ્ય પ્રાંતનાં શેહેરો.

રૂડકી—શહરાનપુરની પાસે. **હરિદ્વાર**—શહરાનપુરની પાસે. **મિરત**—કરનાલની નીચે. **મથુરાં**—

આગ્રાની ઉપર. **કનોજ**—કાનપુરની ઉપર. **મિરજાપુર**—બનારસની નીચે. **ગાજીપુર**—પટણાની પાસે. **બદ્રિનાથ**—નંદદેવીની ઉપર. **કાલ્પી**—કાનપુરની નીચે. **ફતેપુર શિકરી**—રાયબરેલીની નીચે. **ફરૂકાબાદ**—શાહાજાનપૂરની નીચે. **બંદા**—અલાહબાદની નીચે. **સાહાજાનપુર**—ફરૂકાબાદની ઉપર. **અલમોરા**—રામપુરની ઉપર. **બરેલી**—શાહાજાનપુરની ઉપર. **શાહાજાનપુર**—બરેલીની નીચે. **મોરાદાબાદ**—મિરતની પાસે. **આગ્રા**— મથુરાંની નીચે. **કાનપુર**—કાલ્પીની ઉપર. **બનારશ**—મિરજાંપુરની ઉપર. **ગોરકપુર**—અયોધ્યાની પાસે. **લખનોર**—કાનપુરની પાસે. **ઈટાવા**—કનોજની નીચે. **અલીગઢ**—મથુરાંની પર.

માઇસોરનાં શેહેર.

શ્રિરંગપટ્ટણ—માઇસોરની ઉપર.

સિકિમનાં શેહેર.

સિકિમ—કિંચીંનજંગાની નીચે. **કિંચીંનજંગા**—સિકિમની ઉપર.

નેપાળનાં શેહેરો.

ખટમંડુ—મકવાનપુરની ઉપર. **ગુરખા**—લલિતાપટ્ટણની ઉપર. **મકવાનર**—ખટમંડુની નીચે. **લલિતાપટ્ટણ**—ખટમંડુની ઉપર. **ઈવિરેસ્ટ**—અમરપુરની ઉતરે. **ધ્વાળગિરી**— નેપાળની E ની નીચે.

ભુતાનનાં શેહેર.

ટાસીટચુડન— પુનાખાની નીચે. **પુનાખા**—ટાસીટસુડનની ઉપર. **ચમલેરીશીખર**—પુનાખાની ઉપર.

કાશ્મીરનાં શેહેર તથા સરોવરો.

શ્રીનગર—કાશ્મીરની નીચે. **વલર સરોવર**—કાસ્મીરના S ની ઉપર. **પેનગોંગ સરોવર**—કાસ્મીરની E ની ઉપર.

લંકાનાં શેહેર.

પોઇંટડીગાલ—લંકાની દક્ષિણે. **દંદ્રી**—લંકાની નીચે. **કોલંબો**—લંકાની પશ્ચિમે. **પોંઇટપેદ્રો**—પોંઇટ પલમાયરાની ઉપર. **કાંન્ડી**—લંકાના મધ્ય ભાગમાં.

અયોધ્યાનાં શેહેર.

રાયબરેલી—સુલતાનપુરની પાસે. **ફૈઝાબાદ**—સુલતાનપુરની ઉપર. **સુલતાનપુર**—ફૈઝાબાદની નીચે. **બરેચ**—આઉદની D ની ઉપર. **ખાઇરાબાદ**—બરેચની સામા.

શિઆમનાં શેહેર.

શિંગાપુર—મલાક્કાની નીચે.

સ્ટ્રેઇટ સેટલમેન્ટસ.

પીલોપીનાંગ—વેલેસ્લી પ્રોવીન્સની પાસે. **વેલેસ્લી**—પીલોપીનાંગની પાસે.

સરોવર, પર્વત, ભૂશિર, શિખર વગેરે.

માન સરોવર—બ્રહ્મપૂત્રાની નીચે. **મનવાર સરોવર**—રાકસની નીચે. **પાલટી સરોવર**—ચમલેરીની ઉપર. **રાકસ સરોવર**—મનવારની ઉપર. **ચિલકા સરોવર**—ઓરિસ્સામાં ગંજામની ઉપર. **નંદાદેવી શિખર**—કયુમેઓનમાં બદ્રિનાથની ઉપર.

હિમાલય પર્વત—હિંદુસ્તાનની ઉત્તરે. **શિવાલીક પર્વત**—નેપાળની દક્ષિણે.

રામનાથ ભૂશીર—હિંદુસ્તાનની દક્ષિણે.

અરબી સમુદ્રના બેટ.

માલદીવ બેટ—૬ લીટીની ઉપર. **લક્ષદીવ બેટ**—૧૨ લીટીની નીચે.

હિંદુસ્તાનના બેટ.

સિલોન—હિંદુસ્તાનની દક્ષિણે. **રામેશ્વર**—પાકની સામુદ્રધુનીની નીચે. **મનારનું અખાત**—હિંદુસ્તાન અને સિલોનની વચ્ચે.

બંગાળી સમુદ્રના બેટ.

એન્ડામાન બેટ—૧૨ મી ને ૧૪ મી લીટીની વચ્ચે. **નિકોબાર બેટ**—બંગાળી સમુદ્રના G ની નીચે.

ટ્રાન્સ કોકેશિયાનાં પ્રાંતો.

ડરબેન્ડ—કાળા સમુદ્રના કાંઠા ઉપર. કાસ્પિઅન

સમુદ્રની I ની પૂર્વે. **ટિફ્લિસ**—કર નદી પર. **કુટાય-સ**—કર નદી પર ટિફ્લિસની ઉત્તરે. **પોટી**—કાળા સમુદ્રમાં રિઓની ઉપર છેક દક્ષિણે, **એલીઝાબેટપોલ**—ગ્રંરિવાન સરોવરની પાસે. **બાકુ**—કાસ્પિઅન સમુદ્રમાં કરના મૂખની ઉપર. **કારસ**—ટિફ્લિસની પશ્ચિમે. **બાકુમ**—ટિફીલીસની ઉત્તરે.

બહારનાં શેહેર.

આરા—ગાઝીપુરની ઉપર. **મુજફ્ફરપુર**—દીનાપુરની ઉપર. **રાણીગંજ**—રામગઢની પૂર્વમાં. **રાજમહાલ**—મુર્શિદાબાદની ઉપર.

આસામનાં શેહેર.

ચેરાપુંજી—ખાશિયાની નીચે.

યુરોપનાં શેહેર.

ઈંગ્લાંડની રાજધાની લંડન ટેમ્સ નદી પર. **સ્કોટલાંડની** રાજધાની એડિનબરો ફોર્થ નદી પર. **આયર્લાંડની** રાજધાની ડબ્લિન લિફી નદી પર. **ફ્રાન્સની** રાજધાની પારિસ સીન નદી પર. **સ્પેનની** રાજધાની માડ્રિડ મેન્ઝનારીઝ નદી પર. **પોર્તુગાલની** લિસ્બોન ટેગસ નદી પર. **બેલજીયમની** રાજધાની બ્રસેલ્સ સેન નદી પર. **હોલાંન્ડની** રાજધાની આમ્સ્ટર્ડામ વાઇ નદી પર. **જર્મનીની** રાજધાની બાર્લિન સ્પ્રી નદી પર. **ડેનમાર્કની** રાજધાની કોપનહેગન સાઉંડ નદી પર. **નોર્વેની** રાજધાની ક્રિસ્ચાયના ક્રિસ્ચાયનાના ઉપસાગર પર.

સ્વીડનની રાજધાની સ્ટૉકહોમ મિલર સરોવર પર. રૂશિયાની રાજધાની સેન્ટપિટર્સબર્ગ નીવા પર. ઓસ્ટ્રીઆની રાજધાની વિએના ડાન્યુબ પર. સ્વીતઝરલાંડની રાજધાની બર્ન આર નદી પર. ઇટાલીની રાજધાની રોમ ટાઇબર નદી પર. યુરોપી તુર્કીની રાજધાની કોન્સટંટીનોપલ બાસફરસની સામુદ્રધુની પાસે. ગ્રીસની રાજધાની આથેન્સ ઇજીઅનના અખાત પર. પોલાંન્ડની રાજધાની વૉર્સા.

આફ્રિકા.

ઉત્તર આફ્રિકા—ઇજીપ્તની રાજધાની કેઇરો નાઇલ નદી પર.

બાર્બરી સંસ્થાનનાં છ ભાગ છે. (૧) ત્રીપોલીમાં ત્રિપોલી. (૨) તુનુનિસમાં તુનુનિસ. (૩) એલજીર્સમાં એલજીર્સ. (૪) મોરાક્કોમાં મોરાક્કો. (૫) બાર્કામાં ડરના. (૬) ફેઝનમાં મુર્ઝક.

દક્ષિણ આફ્રિકા—બાર્બરી સંસ્થાનની રાજધાની તુનિસ. ઇજીપ્તની રાજધાની કેરો. ન્યુબીઆની રાજધાની ખાર્ટુમ. એબીસીન્યાની રાજધાની ગોન્ડાર. ગાલાઝની રાજધાની ગાલાઝ. સોમાલીની રાજધાની બરબરા. ઝાનઝીબારની રાજધાની ઝાન્ઝીબાર.

પૂર્વ આફ્રિકાની રાજધાની મોઝામ્બીક.

યૂરોપ.

ઇંગ્લાંડ—એની રાજધાની લંડન હોલાંડની પૂર્વે.

સ્કાટલાંડની રાજધાની એડિનબરો નોર્થસીની ઉપર. **આયરલાંડ**ની રાજધાની ડબ્લિન બ્રિટિશ આયર્લાંડની નીચે. **ફ્રાન્સ**ની રાજધાની પારિસ ફ્રાન્સના C અને E ની વચ્ચે. **સ્પેન**ની રાજધાની માદ્રિડ ૪૦મી લીટી પર. **પોર્તુગાલ** એની રાજધાની લિસ્બોન ૪૦ મી લીટીની નીચે. **બેલજીયમ**ની રાજધાની બ્રુસેલ્સ હોલાંડની નીચે. **હોલાંડ**ની રાજધાની આમસ્ટર્ડામ હોલાંડની નીચે. **જર્મની**ની રાજધાની ફ્રેન્ક ફોર્ટ ૫૦ મી લીટી પર. **ડેનમાર્ક**ની રાજધાની કોપનહેગન બાલટિક સમુદ્રની ઉપર, **નોર્વે**ની રાજધાની ક્રિસચેન્યા ૬૦ મી લીટી પર. **સ્વીડન**—સ્ટાકહોમ ૬૦ મા લીટીની નીચે. **રશ્યા**ની રાજધાની સેંટપિટર્સબર્ગ રૂશ્યાના R ની ઉપર. **પ્રસ્યા**ની રાજધાની બાર્લિન પ્રસ્યાના ર આગળ **ઓસ્ત્રીઆ**ની રાજધાની વિયેના યુરોપના U ની ઉપર. **સ્વીતઝર્લાંડ**ની રાજધાની બર્ન ઈટાલીની ઉપર. **ઇટાલી**ના રાજધાની રોમ નેપલ્સના ઉત્તરે. **યુરોપી તુર્કી**ની રાજધાની કોન્સટંટિનોપલ કાળા સમુદ્રના નીચે. **ગ્રીસ**ની રાજધાની એથન્સ ૪૦ મી લીટીના નીચે. **પોલાંન્ડ**ની રાજધાની વૉર્સૉ રૂશિયાના R ની નીચે.

આફ્રિકા.

ઇજીપ્તનો રાજધાનો કેરો ઇજીપ્તના E નો ઉપર. **ન્યુબીઆ**ની રાજધાની ખારટુમ ન્યુબીઆની નીચે. **આબીસીનીઆ**નો રાજધાની ગોન્ડાર આબીસીનીઆની નીચે. **બાર્બરી સંસ્થાન**ની રાજધાની ટયૂનીસ એ-

લજીરીયાના પૂર્વે. **સહારા**નો રાજધાના ઍગાડસ ઍસબર્ન-ની નાચે. **સાઉડન**ની રાજધાની ટિમ્બક્ટુ ૨૦મી લીટી-ના નીચે. **સેનાગામ્બીઆ**ની રાજધાના બાર્થર્સ્ટ પશ્ચિ-મ કાંઠા પર કેપવાર્ડની નાચે. **લોવરગીની**ની રાજધાની લોઆંગો લોવરની પશ્ચિમે. **અપરગીની**ની રાજધાની એર્મીના ગીનીના I ની ઉપર. કન્ટ્રી **ઑફ ધ હોટેંટોટસ** ની રાજધાની બારમન ૨૦ મી લીટીની નાચે. **દક્ષિણ આફ્રિકા**ની રાજધાની કેપતૌન કેપગુડહોપની ઉપર. **મા-ડાગાસકર**ની રાજધાની ટેનીનારીએ ઇંન્ડીઅન ઓસન-ના ૦ ની નીચે. **પૂર્વ આફ્રિકા**ની મોઝામ્બિક મેડા ગા-સ્કરના પશ્ચિમે. **ઝાંઝીબાર**ની રાજધાની ઝાંઝીબાર ઝાં-ઝીબારની G ની ઉપર. **સોફાલા**ની રાજધાની સોફાલા ૨૦ મી લીટીની નીચે. **સોમાલી**ની રાજધાની બરબરા સોમાલીની નીચે. **ગાલાઝ**ની રાજધાની ગાલાઝ સોમા-લીની પશ્ચિમમાં.

અમેરિકા.

ગ્રીનલાંન્ડની રાજધાની જુલીઅનસા D ની બહાર ખૂણા પર ૬૦ મી લીટીએ. **બ્રિટિશ અમેરિકા**ની રાજ-ધાની ઉતાવા યુનાઇટેરસ્ટેટના S ની ઉપર. **કયુબેક** ઉતા-વાની ઉત્તરમાં. **યુનેટેડસ્ટેટ્સ**ની રાજધાની વૉશીંગ્ટન સ્ટેઇટિસના S ની ઉપર. **મેકસિકો**ની રાજધાની મેકસિ-કો મેકસિકોના I ની ઉપર. **સેંન્ટ્રલ અમેરિકા**ની રા-જધાની ન્યુ ગૉટીમાલા મેકસિકોના દક્ષિણ કિનારા પર, **ઇસ્ટઇંડિઝ**ની રાજધાની હોવાના મેકસિકોના અખાતના **નીચે.**

દક્ષિણ અમેરિકા.

યુનૈટેડસ્ટેટસ અથવા કોલમબીઆની રાજધાની બાયર્સ યુનૈટેડસ્ટેટની નીચે. **વેનસ્યુલા**ની રાજધાની કેરકસ વેનસ્યુલાની ઉત્તરે. **બ્રિટિશ ગાયના**નો રાજધાની જ્યૉર્જટાઉન ગાયનાને પૂર્વ કિ.રે. **ડચગાયના**ની રાજધાની પારામારિબો પૂર્વ કિનારા પર પારામારીબોની નીચે. **ફ્રેન્ચ ગાયના**ની રાજધાની કેયીરો કેયીરોની ઉત્તરે રાયોડીજેનિરો પૂર્વ કાંઠા પર બ્રાઝીલના L ની પાસે બહારથી. **બ્રાઝીલ** એની રાજધાની સેંટીયાગો પશ્ચિમ કાંઠા પર ચિલિના I ની ઉપર. **ચિલિ**ની રાજધાની કોર્ડોવાલાપલાટાના L અને A ની ઉપર. **પેરૂ**ની રાજધાની લિમા એમેરિકાના A ની પાસે. **બોલીવીઆ**ની રાજધાની ચુકવીસા બુલેવીઆની ઉપર. **આર્જિંટાઈન**ની રાજધાની એશનશન પેરાગવાની દક્ષિણમાં. **પેરેગ્વે**ની રાજધાની બુઅનો સેરિસકોર્ડોવાની દક્ષિણે. **યુરાગ્વે**ની રાજધાની મોન્ટીવીન્ડો ઉરાગ્વેની દક્ષિણમાં. **પેટેગોની-આ**ની રાજધાની ફોર્ટ સેન્ટ જુલિયન પેટેગોનાયાની પૂર્વે પૂર્વ કિનારા પર ૫૦ મી લીટી પર.

આસ્ટ્રેલિઆ.

ન્યુ સાઉથવેલ્સની રાજધાની સિડિન પૂર્વ કાંઠા પર વેલ્સની જોડે. **વિકટોરીઆ**ની રાજધાની મેલબોર્ન વિકટોરિઆના દક્ષિણ કાંઠા પર. **કિવન્સલાન્ડ**ની રાજધાની બ્રિસબેહન પૂર્વ કાંઠા પર ૩૦ મી લીટી પર. **સાઉથ આસ્ટ્રેલિઆ**ની રાજધાની એડિલેઇન વિકટોરીયાની ઉ-

તરે. **પશ્ચિમ આસ્ટ્રેલિઆના** રાજધાની પર્થ પશ્ચિમ કિનારા પર આસ્ટ્રેલિઆના A ની પાસે.

અફઘાનિસ્તાન.

આ દેશના લોકોને અફઘાન કે પઠાણ કહે છે. એ લોકો બહાદુર ને લડવૈયા છે. તેઓ મુસલમાની ધર્મ પાળે છે. એ લોકો પોતાના ખાનને માને છે. આ દેશના રાજાને અમીર કહે છે તે મરજીમાં આવે તેમ રાજ્ય કરે છે ને કુરાનના કાયદાને અનુસરી ચાલે છે. ગિઝની વંશનો સુલતાન મહમદ આ દેશમાં થઇ ગયો છે.

ઉપજ—ઘોડા, મેવો.

બલુચિસ્તાન.

આ લોકો મુસલમાની ધર્મ પાળે છે ને એના રાજાને પણ અમીર કહે છે. તે કુરાન પ્રમાણે ચાલે છે.

ઉપજ—ચામડાં, ઊન.

ઇરાન.

અસલ પારસી લોકોનો મુળ દેશ છે, પણ હાલ ત્યાં મુસલમાન ધર્મ ચાલે છે. એના રાજાને શાહ કહે છે ને તે કુરાન પ્રમાણે ચાલે છે.

ઉપજ—રેશમી, સુતરાઉ, ને ઊનના ગાલીચા, શેતરંજી, અત્તર, કેશર, સોના મુકઇ, રુબાર્બ પીવાનો દારૂ, આરસપહાણ, ઘણી જાતનો મેવો, તલવાર, કટાર, નખ તેલ, ઘોડા ને કુતરા.

અરબસ્તાન.

અહા મુસલમાન લોકોનો પેગમ્બર જન્મ્યો હતો ને એ લોકોને આરબ કહે છે, તેઓ મુસલમાની ધર્મ પાળે છે. એ લોકો ઘોડે બેસવા તથા હથીઆર વાપરવામાં ઘણા હોશીઆર છે ને પરોણાનો ચાકરી કરવામાં ઘણાજ સભ્ય ને દયાળુ હોય છે, ને ટોળાં બંધાઇને પોતાના ઢોર લઇ તંબુમાં રહે છે, ને લાગ ફાવે તો વેપારીના કાફલાને લૂટે છે. એના સરદારને શેખ કે ઇમામ કહે છે તેમાં મસ્કતનો ઇમામ સૌથી મોટો ગણાય છે.

ઉપજ—ઘોડા, ઉંટ, સાંઢણી, બુંદ દાણા ને ગુંદર.

તુર્કસ્તાન.

આ લોકો તુર્ક કહેવાય છે. ને મુસલમાની ધર્મ પાળે છે. ને યુરોપના સુલતાનને તાબે છે. મૂળ મુગલ વંશના હતા. આ દેશમાં જુનો દુનિઆના કેટલાક પ્રખ્યાત શેહેરોનાં ખંડીઅર છે.

ઉપજ—અંગોરા, બકરાંના ઊનની કામળ, રેશમી તથા સુતરાઉ, કાપડ, ગાલીચા, રૂબાર્બ, ઘોડા ને ચામડાં.

તાતાર.

આ દેશના લોકો મુગલ છે. ને મુસલમાની ધર્મ પાળે છે. તૈમૂર ને જંઘીસખા કરી દુષ્ટ લૂટારા આ દેશના હતા. એ લોકો પણ આરબોની પેઠે ભટકતા રહે છે.

ઉપજ—રેશમ, સુતર, ઉન, રૂ, ઢોર, ઘોડા ને ઘેટાંના ચામડાં.

ચીનાઇ તાતાર.

આ દેશના લોકોને મુગલ કહે છે તેઓ મુસલમાના ધર્મ પાળે છે ને એક સ્થળે રહેતા નથી, પોતાના ઘોડા ને ઢોરને લઈ ફરતા ફરે છે. એના સરદારને ખાન કહે છે. તે ચીનને ખંડણી આપે છે.

ઉપજ—

રૂશિયા.

આ દેશના લોકોને રૂશ કહે છે તેઓ અભણ ને જંગલી છે. ધર્મ મુસલમાની, ગ્રીક ને મૂર્તિપૂજક છે. એપર યુરોપના ઝારનો અમલ છે.

ઉપજ—સોનું, રૂપું, જનાવરના વાળ.

જાપાન.

આ લોકોને જાપાનો કહે છે ને ચીનાને મળતા છે. એ લોકો ઘણા કીસબી ગણાય છે. એ લોકો બૌદ્ધ ધર્મ પાળે છે. તેઓ ઘણા ચાલાક ને હોશીઆર છે.

ઉપજ—સોનુ, રૂપું, ત્રાંબું, કપુર, રેશમી તથા સુતરાઉ કાપડ, ચીનાઇ વાસણ તથા રોગાનનો સામન.

ચીન.

આ લોકોને ચીના કહે છે તેઓ પોતાના રાજાને બાપ તરીકે ગણે છે. રાજાનો હુકમ એજ ત્યાં કાયદો છે. બૌદ્ધ ધર્મ પાળે છે.

ઉપજ—ચા, ખાંડ, શાકર, રેશમ, ચાંદી, કપુર, રેશમી કાપડ, રમકડાં, છતરી, ચીનાઇ વાસણ, મખમલ,

સાટીન, ફટાકાની પેટી.

તિબેટ.

આ દેશના લોકો તાતારને મળતા છે. બૌદ્ધ ધર્મ પાળે છે. ચીનાઈ સરકારનો અમલ છે.

ઉપજ—ઘેટાંના વાળ, ઉન, કસતુરી, [illegible] ખાણો.

શિયામ.

આ દેશના લોકોને શિયામી લોકો કહે છે. બૌદ્ધ ધર્મ પાળે છે. એમાં દેશી રાજા રાજ્ય કરે છે. રાજાનો હુકમ એજ કાયદો.

ઉપજ—કિમતી રત્ન.

બ્રહ્મ દેશ.

આ દેશના લોકોને બરમીશ કહે છે. એનો કેટલોક ભાગ અંગ્રેજ સરકારને તાબે છે ને કેટલોક દેશી રાજાને તાબે છે. લોકો બૌદ્ધ મતના છે. જે ભાગ ઈંગ્રેજને તાબે છે તેમાં સરકારી અમલદાર કમિશનર રહે છે.

ઉપજ—સાગનાં લાકડાં, ચોખા, કિમતી રત્ન [illegible]

તહનામા.

(૧) સુરતના કરાર ૧૭૭૫. (૨) પૂરંધરનું તહનામું ૧૭૭૬. (૩) વારગામનું તહનામું ૧૭૭૯. (૪) સાલબાઈનું તહનામું ૧૭૮૨. (૫) મેંગલૂરનું તહનામું ૧૭૮૪. (૬) શ્રીરંગપટણનું તહનામું ૧૭૯૨. (૭) લખનોરનું તહનામું ૧૮૦૧. (૮) વસાઈનું તહનામું ૧૮૦૨. (૯) દેવગામનું તહનામું ૧૮૦૩. (૧૦) શીરજીઅંજેનું ત-

હનામું ૧૮૦૩. (૧૧) સેગાઉલીનું તહનામું ૧૮... યાન્દાબુનું તહનામું ૧૮૨૬. (૧૩) લાહોરનું તહનામું ૧૮૪૬. (૧૪) ગંડામકનું તહનામું ૧૮૭૯.

વિગ્રહ.

(૧) મરાઠી વિગ્રહ ૧૭૭૮થી ૧૭૮૧. (૨) મરા... વિગ્રહ ૧૮૦૨ થી ૧૮૦૪. (૩) મરાઠી વિગ્રહ ૧૮૧૭ થી ૧૮૧૮. (૪) મૈસુર જોડે પેહેલો વિગ્રહ ૧૭૮૦થી ૧૭૮૪. (૫) મૈસુર જોડે બીજો વિગ્રહ ૧૭૯૦થી ૧૭૯૨. (૬) મૈસુર જોડે ત્રીજો વિગ્રહ ૧૭૯૯. (૭) પિંઢારી વિગ્રહ ૧૮૧૭. (૮) ગુર્ખા વિગ્રહ ૧૮૧૪. (૯) પેહેલો બ્રહ્મી વિગ્રહ ૧૮૨૪ થી ૧૮૨૬. (૧૦) બીજો બ્રહ્મી વિગ્રહ ૧૮૫૨. (૧૧) પેહેલો સિખ વિગ્રહ ૧૮૪૫. (૧૨) બીજો સિખ વિગ્રહ ૧૮૪૯. (૧૩) પેહેલી અફ્ઘાન લડાઇ ૧૮૪૧. (૧૪) બીજી અફ્ઘાન લડાઈ ૧૮૭૮થી ૧૮૮૦. (૧૫) મીયાનીની લડાઇ ૧૮૪૩. (૧૬) પ્લાસીની લડાઇ ૧૮૫૭.

લડાઇઓ.

(૧) પાનીપત ઇ૦ સ૦ પૂ૦ ૫૦૦૦. જેલમ ઈ૦ સ૦ પૂ૦ ૩૨૭. (૩) સોમનાથ ઇ૦ સ૦ ૧૦૨૪. (૪) થાનેશ્વર ૧૧૯૩. (૫) પાનીપતની બીજી ૧૫૨૬. (૬) સિક્રી ૧૫૨૭. (૭) કનોજ ૧૫૪૦ (૮) પાનીપતની ત્રીજી ૧૫૫૬. (૯) ડભોઈ ૧૭૩૪. (૧૦) કર્નાલ ૧૭૩૮. (૧૧) સરહિંદ ૧૭૪૮. (૧૨) ત્રિચિનાપલી ૧૭૫૦. (૧૩) અંબુર ૧૭૫૦. (૧૪) આર્કાટ ૧૭૫૧. (૧૫) કોમેપાક ૧૭૫૨.

(૧૬) બાહુર ૧૭૫૨. (૧૭) પ્લાસી ૧૭૫૭. (૧૮) વાંદીવાશ ૧૭૫૯. (૧૯) ચિન્સુરા ૧૭૫૯. (૨૦) પટણા ૧૭૬૦. (૨૧) પાનીપત ચોથી ૧૭૬૧. (૨૨) ઘેરીયા ૧૭૬૩. (૨૩) ઉધાનાળા ૧૭૬૩. (૨૪) બકસર ૧૭૬૪. (૨૫) કાલ્પી ૧૭૬૪. (૨૬) અંબૂર ૧૭૬૭. (૨૭) ત્રિનોમાલી ૧૭૬૭. (૨૮) ચંગામ ૧૭૬૭. (૨૯) ચેરકુલી ૧૭૭૨. (૩૦) પોલિલોર ૧૭૮૦. (૩૧) ચિલાંબ્રમ ૧૭૮૧. (૩૨) પોર્તોનોવો ૧૭૮૧. (૩૩) પોલિલોરની બીજી ૧૭૮૧. (૩૪) સોલિંગર ૧૭૮૧. (૩૫) પનીઆની ૧૭૮૨. (૩૬) સિમોગાની ૧૭૯૧. (૩૭) એરિકેરા ૧૭૯૧. (૩૮) માલવેલી ૧૭૯૯. (૩૯) સીડાસુર ૧૭૯૯. (૪૦) શ્રીરંગપટ્ટણ ૧૭૯૯. (૪૧) પૂના ૧૮૦૧, (૪૨) અસાઈ ૧૮૦૩. લાસવારી (૪૩) દિલ્લી ૧૮૦૩. (૪૪) આરગામ ૧૮૦૩. (૪૫) આગ્રા ૧૮૦૩- (૪૬) દીગ ૧૮૦૪. (૪૭) ફરૂકાબાદ ૧૮૦૪. (૪૮) મકવાનપૂર ૧૮૧૬. (૪૯) હરિહરપૂર ૧૮૧૬ (૫૦) ખડકી ૧૮૧૭. (૫૧) નાગપુર ૧૮૧૭. (૫૨) મહીદપૂર ૧૮૧૭. (૫૩) કોરેગામ ૧૮૧૭. (૫૪) આસ્ટે ૧૮૧૮. (૫૫) રંગૂન ૧૮૨૪. (૫૬) પ્રોમ ૧૮૨૫. (૫૭) પગામ ૧૮૨૫ .(૫૮) કંદહાર ૧૮૪૨. (૫૯) મીઆની ૧૮૪૩. (૬૦) હૈદ્રાબાદ ૧૮૪૩. (૬૧) માહારાજપૂર ૧૮૪૩. (૬૨) પનીઆર ૧૮૪૩. (૬૩) મુડકી ૧૮૪૫ (૬૪) ફીરોજશાહ ૧૮૪૫. (૬૫) બદ્દિવાલ ૧૮૪૫ (૬૬) અલિવાલ ૧૮૪૬- (૬૭) સોબ્રોન ૧૮૪૬. (૬૮) ચિલિઅનવાલા ૧૮૪૯. (૬૯) ગુજરાત ૧૮૪૯. (૭૦) સદુસેન ૧૮૪૯. (૭૧) રંગુન ૧૮૫૨. (૭૨) પેગુ ૧૮૫૨- બંગાળી ફોજનો બળવો ૧૮૫૭. (૭૩) કાબુલ ૧૮૭૯. (૭૪) કંદહાર ૧૮૮૦. (૭૫) કંદ-હાર બીજી ૧૮૮૦. .

યૂરોપખંડનું સામાન્ય વર્ણન.

સીમા—ઉત્તરે **ઉત્તર મહાસાગર.** પૂર્વે **યૂરલ પર્વત, યૂરલ નદી** અને **કાસ્પિયન સમુદ્ર.** દક્ષિણે **કોકેસસ પર્વત, કાળો સમુદ્ર** અને **ભૂમધ્ય સમુદ્ર.** પશ્ચિમે **આટલાંટિક મહાસાગર.**

સમુદ્રો—**શ્વેત સમુદ્ર** રશિયાની ઉત્તરે, **જર્મન સમુદ્ર** ગ્રેટબ્રિટન અને ખંડની વચ્ચે. **બાલટિક સમુદ્ર** સ્વીડન ને રશિયા અને પ્રશિયાથી જૂદો પાડે છે. **આયરિશ સમુદ્ર** ગ્રેટબ્રિટન અને આયર્લાંડની વચ્ચે. **ભૂમધ્ય સમુદ્ર** યૂરોપ અને આફ્રિકાની વચ્ચે. **મારમોરાનો સમુદ્ર** યૂરોપ ને એશિયાઇ તુર્કસ્તાનથી જૂદો પાડે છે. **કાળો સમુદ્ર** અને **એઝોવનો સમુદ્ર** રશિઆની દક્ષિણે છે. **સ્કેગરેક** નોર્વે અને ડેનમાર્કની વચ્ચે. **કેટેગાટ** સ્વીડન અને ડેનમાર્કની વચ્ચે છે તે જર્મન સમુદ્ર અને બાલટિક સમુદ્રને જોડે છે. **આડ્રિઆટિક** સમુદ્ર ઇટાલી અને તુર્કસ્તાનની વચ્ચે. **આયોનીઅન સમુદ્ર** ઇટાલી અને ગ્રીસની વચ્ચે. **આર્કિપેલેગો** ગ્રીસ અને એશિઆ માયનરની વચ્ચે.

અખાતો—**આરચેંગલ, ઓનીગા** અને **કેનડેલક્ક** એ શ્વેત સમુદ્રમાં છે. **બોથનિઆ, ફિનલાંડ, રિગા** અને **ડેનઝીંગ** એ બાલટિક સમુદ્રમાં છે. **લાયોન્સ** ફ્રાન્સની દક્ષિણે. **જીનોઆ** લાયોન્સની પૂર્વે; **ટેરેનટો** ઇટાલીની અગ્નિ ખૂણમાં; **વેનીશ** આડ્રિઆની દક્ષિણે. **એજીના** ગ્રીસની પૂર્વે. એ બધા ભૂમધ્ય સમુદ્રમાં છે. **ઓડેસા** અને **પેરીકોર્પ** કાળા સમુદ્રમાં રશિઆની દક્ષિણે છે.

ઉપસાગરો—બીસ્કે ઉપસાગર સ્પેઇનની ઉત્તરે છે. **નેપલ્સનો** ઉપસાગર ઈટાલીમાં નેપલ્સ શેહેરની દક્ષિણે છે.

ચેનલ્સ અથવા **ખાડી—ઈંગ્લીશ ચેનલ** ઈંગ્લાંડ ને ફ્રાન્સની વચ્ચે છે. **સેંટ જાર્જીસ ચેનલ** ઈંગ્લાંડ અને આયરલાંડની વચ્ચે છે. **નોર્થ ચેનલ** આયરલાંડ અને સ્કોટલાંડની વચ્ચે છે.

સામુદ્રધુનીઓ—ઉવેગટની સામુદ્રધુની ઉવેગટના ટાપુને રશિઆથી જૂદો પાડે છે. **સાઉંડ** એ બાલટિક સમુદ્રનું મુખ્ય બારૂં સ્વીડનને ઝીલાંડની વચ્ચે છે. **ગ્રેટબેલ્ટ** ઝીલાંડ ને ફ્યુનાનની વચ્ચે. **લિટલબેલ** ફ્યુનાન અને સ્લેસ્વીગની વચ્ચે. **ડોવરની** સામુદ્રધુની ઈંગ્લીશ ચેનલ અને જર્મન સમુદ્રની વચ્ચે છે. **જીબ્રાલટરની** સામુદ્રધુની ભૂમધ્ય સમુદ્ર અને આટલાંટિક મહાસાગરની વચ્ચે છે. **બોનીફેશીઓની** સામુદ્રધુની કોરશિકા અને સારડિનીઆની વચ્ચે છે. **મસીનાની** સામુદ્રધુની ઈટાલી અને સિસિલીની વચ્ચે છે. **ઓટ્રેન્ટોની** સામુદ્રધુની ઈટાલી અને તર્કિની વચે છે. **ડાર્ડનલ્સ** અને **કોનસ્ટનટીનોપલની** સામુદ્રધુનીઓ મોરીઆના સમુદ્રને આર્કિપેલેગો અને કાળા સમુદ્ર જોડે જોડે છે. **કર્ચની** સામુદ્રધુની કાળા સમુદ્ર અને એઝોવના સમુદ્રની વચ્ચે છે.

દ્વીપકલ્પો—સ્કેન્ડીનેવીઅન એટલે **નાર્વે** અને **સ્વીડન** જટલાંડ ડેનમાર્કની ઉત્તરે. **સ્પેઇન** અને **પોર્ટચુગાલ, ઈટાલી, મોરીઆ, ગ્રીસની** દક્ષિણ ગ્રીસ સાથે જોડાયલો છે. **ક્રીમિઆ** રશિઆની દક્ષિણે.

ભૂશિરો—નોર્થકીન યૂરોપખંડની છેક ઉત્તરે. **રો-**

ફા પોર્ટુગાલની છેક પશ્ચિમે. **ટેરિફા** સ્પેઇનની છેક દક્ષિણે. **માટાપાન** ગ્રીસની દક્ષિણે. **નેઈઝ** નોર્વેની દક્ષિણે. **સ્કૉ** ડેનમાર્કની ઉત્તરે. **રેથ** સ્કૉટલાંડની ઉત્તરે. **કલીયર** આયરલાંડને નૈરૂત્ય ખૂણે. **લેન્ડસએન્ડ** ઇંગ્લાંડની છેક પશ્ચિમે, **લાહેગ** ફ્રાન્સની ઉત્તરે. **ઓરટેગલ** અને **ફીનીસ્ટર** સ્પેઇનની વાવ્યે. **સેંટવિન**—સેંટ પોર્ટુગાલને નૈરૂત્ય ખૂણે. **સ્પાર્ટીવેંન્ટો** અને **લ્યુકા** એ બે ઇટાલીના દક્ષિણ છેડા છે.

પર્વતો—યૂરલ પર્વત એ ખંડને ઇશાન ખૂણે છે. **કોકેસસ** રૂશિઆની દક્ષિણે છે ને તેનું **એલબ્રુઝ** શિખર યૂરોપમાં ઉંચામાં ઉંચું છે. **આલ્પ્સ** એ યૂરોપના મધ્ય ભાગમાં સ્વિતઝરલાંડમાં છે, એનું ઉચું શિખર **બ્લેંક** છે. **એપીનાઈન** પર્વત ઇટાલીના દ્વીપકલ્પમા આડો પડેલો છે. **કારપેથીઅન** પર્વત ઓસ્ટ્રિઆને ઇશાન ખૂણે **બેલકન** પર્વત કાળા સમુદ્રથી તુર્કસ્તાનમાં થઈ પશ્ચિમે ફેલાય છે. **પીરીનીઝ** ફ્રાન્સને સ્પેઇનથી જૂદો પાડે છે. **સ્કેન્ડીનેવીઅન** પર્વત નોર્વેને કિનારે ફેલાય છે. **ગ્રેમ્પીઅન** સ્કૉટલાંડની વચ્ચે છે. એનું ઉંચું શિખર **બેનેવીસ** છે.

જ્વાળામુખી પર્વતો—વેસુવીઅસ એ **નેપલ્સ** શેહેરની પાસે છે. **એટના** એ સિસિલીમાં છે. **હેકલા** એ આઇસલાંડ બેટમાં છે.

વાવ્ય તરફ વહેનારી નદીઓ—પીચોરા રશિયામાં થઇ ઉત્તર મહાસાગરમાં પડે છે. **ઉત્તરદવીના** રશિયામાં થઇ શ્વેત સમુદ્રમાં પડે છે. **દક્ષિણ દવીના** રશિયામાં થઇ રિગાના અખાતમાં પડે છે. **વિસચુલા** અને **ઓડર** જર્મનીમાં થઇ બાલટિક સમુદ્રમાં પડે છે.

એલ્બ, **વીસર**, **રાહીન** અને **મ્યુઝ** અથવા **માસ** જર્મનીમાં થઇ ઉત્તર સમુદ્રમાં પડે છે. **ટેમ્સ** ઈંગ્લાંડમાં થઇ ઉત્તર સમુદ્રમાં પડે છે. **સેઇન**, **લોયર** અને **ગેરોન** ફ્રાન્સમાં થઇ. **સેઈન** ઈંગ્લીસ ચેનલમાં ને બીજી બીસકેના અખાતમાં પડે છે. **ડૂરો**, **ટેગસ**, **ગ્વાડિઆના** અને **ગ્વોડલકવીવર** સ્પેઇનમાં આટલાંટિક મહાસાગરમાં પડેછે.

અગ્નિ તરફ વહેનારી નદીઓ—ઇબ્રો સ્પેઇનમાં થઇને અને **રોન** ફ્રાન્સમાં થઇને ભૂમધ્ય સમુદ્રમાં પડે છે. **પો**—ઇટાલીમાં થઈ આદ્રિઆટિક સમુદ્રમાં પડે છે. **ડાન્યુબ** જર્મની, આસ્ટ્રિઆ અને તર્કિમાં થઇ કાળા સમુદ્રમાં પડે છે. **નીપર** અને **નીસ્ટર** રશિયામાં થઇ કાળા સમુદ્રમાં પડે છે. અને **ડોન** રશિયામાં થઈ એઝોવના સમૂદ્રમાં પડે છે. યૂરોપમાં મોટામાં મોટી નદી **વોલગા** છે તે અને **યૂરલ** રશિયામાં થઈ કાસ્પિઅન સમુદ્રમાં પડે છે.

શરોવરો—લેડોગા અને **ઓનીગા** રશિયામાં સેંટ પીટર્સબર્ગની ઉત્તરે છે. **વેનર**, **વેટર** અને **મિલર** સ્વીડનમાં સ્ટાકહોમની પાસે છે. **જીનિવા** અને **કોનસ્ટન્સ** સ્વિતઝરલાંડમાં દક્ષિણમાં છે. **ગારડા**, **કોમો** અને **મેજીરો** ઇટાલીમાં છેક ઉત્તરે છે. **લોગનેહ** આયરલાંડમાં ઇશાન ખૂણે છે. **લોકલોમન્ડ** સ્કોટલાંડમાં ગ્લાસગોની પાસે છે અને **વીન્ડરમીયર** ઈંગ્લાંડમાં છેક વાવ્ય તરફ છે.

આફ્રિકા ખંડનું સામાન્ય વર્ણન.

સીમા—ઉત્તરે **ભૂમધ્ય સમુદ્ર**. દક્ષિણે **દક્ષિણ**

મહાસાગર. પશ્ચિમે આટલાંટિક મહાસાગર. પૂર્વે રાતો સમુદ્ર ને હિંદી મહાસાગર.

સમુદ્રો—ભૂમધ્ય સમુદ્ર ઉત્તરે. અને **રાતો** સમુદ્ર પૂર્વે.

અખાતો—ગીનીનું અખાત પશ્ચિમ કિનારે મધ્યમાં ઇક્વેટરની ઉત્તરે છે. **સિદ્રાનો** અખાત ટ્રિપોલીની ઉત્તરે. **કેબ્સનું** અખાત ટ્યુનીશની પૂર્વે. **એડનનું** અખાત આફ્રિકાની પૂર્વમાં છે,

ઉપસાગર—ટેબલ અને **એલગોઆના** ઉપસાગર આફ્રિકાની દક્ષિણે છે. **સોફાલાનો** ઉપસાગર સોફાલાની પાસે. **ડેલેગોઆનું** ઉપસાગર સોફાલાના ઉપસાગરની દક્ષિણે.

ખાડી અથવા **ચેનલ**—ચેનલ ઓફ **મોઝાંબિક** માડાગાસકરને આફ્રિકાખંડથી જૂદો પાડે છે.

ભૂશિરો—બોન ટ્યુનીશની ઉત્તરે. **વર્ડ** સેનીગામબીઆની પશ્ચિમે. **બ્લેંકો** વર્ડની ઉત્તરે. **પાલમાસ** અપર ગીનીની દક્ષિણે. **કેપ ઑફ ગુડહોપ** અને **એગલહાશ** કેપ કોલોનીની દક્ષિણે. **ગારડાફુઇ** સોમાલીની છેક પૂર્વમાં છે.

પર્વતો—એટલાસ મોરાકોમાં છે. **કોંગ** અપર ગીનીની ઉત્તરમાં છે. **લ્યુપાટારેંજ** મોઝાંબિકની પશ્ચિમે છે. **એબીસીનીઅન** પહાડો એબીસીનીઆમાં છે.

નદીઓ—નાઇલ આફ્રિકામાં લાંબામાં લાંબી નદી ઉત્તર તરફ વહી ભૂમધ્ય સમુદ્રમાં પડે છે. **સેનીગલ** અને **ગેમબીઆ** સેનીગેમબીઆમાંથી પશ્ચિમ તરફ વહી આટલાંટિક મહાસાગરમાં પડે છે. **નાઇજર** અને તેની

શાખા **ચેડ** સાઉડનમાં થઈ ગીનીના અખાતમાં પડે છે. **કોંગો** લોઅર ગીનીમાં થઇ પશ્ચિમ તરફ વહી આટલાંટિકમાં પડે છે. **ઓરેંજ**—કેપકોલોનીમાં થઈ આટલાંટિકમાં પડે છે. **ઝાંબીઝી** સોફાલામાં થઇ પૂર્વ તરફ મોઝાંબિકની ખાડીમાં પડે છે.

સરોવરો—વિક્ટોરિઆ, ન્યાનઝા અને **આલબર્ટ ન્યાનઝા** ઇકવેક્ટરની પાસે છે. **ટેંગેનીઆકા, બેંગવુલો** અને **નીયાસા** ઇકવેટરની દક્ષિણે છે. **ચેડ** સાઉડનમાં છે.

ટાપુઓ—માદાગાસકર એ મોઝાંબિકની પૂર્વમાં છે.

ઉત્તર અમેરિકા.

સીમા—ઉત્તરે **ઉત્તર મહાસાગર**, દક્ષિણે **દક્ષિણ અમેરિકા**, પૂર્વે **આટલાંટિક મહાસાગર**, પશ્ચિમે **પાસિફિક મહાસાગર.**

અખાતો—બફીનનું અખાત ગ્રીનલાંડની પશ્ચિમે. **હડસનનું** અખાત એ મોટા દેશ માંહેલા સમુદ્રને આટલાંટિક જોડે સંબંધ છે ને કેનેડામાં છે. **સેંટ લોરેન્સ** એ કેનેડાની પૂર્વમાં છે. **મેક્સિકો** એ મેક્સિકોની પૂર્વમાં છે. **કેલીફોરનીઆ** મેક્સિકોની પશ્ચિમે છે. **ચેસપીકનું** અખાત યુનાઇટેડસ્ટેઇટની પૂર્વમાં.

સમુદ્ર—કેરીબીઅન વેસ્ટ ઈન્ડીઆના ટાપુ અને દક્ષિણ અમેરિકાની વચ્ચે છે.

ટાપુઓ—ગ્રીનલાંડ એ ઇશાન ખૂણે છે. **સાઉથામપટન કોકબર્ન** અને **મેલવેલીના** ટાપુઓ ઉત્તરે

છે. **ન્યુફાઉન્ડલાંડ** કનેડાની પૂર્વમાં છે. **કેપ બરટન** અને **પ્રીન્સ એડવર્ડના ટાપુઓ** સેંટ લોરેંન્સના અખાતમાં છે. **વેસ્ટ ઈન્ડીઝના ટાપુઓ** ઉત્તર અને દક્ષિણ અમેરિકાની વચ્ચે છે. **વેનકુવર** અને **ક્વીન ચારલોટના** ટાપુઓ બ્રિટિશ અમેરિકાની પશ્ચિમે છે. **બરમુદાસના** ટાપુ યુનાઇટેડસ્ટેઇટને પૂર્વ કિનારે ઇંગ્રેજને તાબે છે.

દ્વીપકલ્પો—લાબ્રેડોર અને **નોવાસ્કોશીઆ** કાનેડાની પૂર્વમાં છે. **ફ્લોરીડા** યુનાઇટેડસ્ટેઇટની દક્ષિણે છે. **યુકેટાન** મેક્સિકોની અગ્નિ ખૂણે છે. **લોઅર કેલીફોર્નિઆ** કેલીફોર્નિઆના અખાતની પશ્ચિમે છે. **એલાસ્કા** વાવ્યમાં છે.

સામુદ્રધુનીઓ—ડેવિસની સામુદ્રધુની બફીનના અખાત અને આટલાંટિકની વચ્ચે છે. **હડસનની** સામુદ્રધુની હડસનના અખાત અને આટલાંટિકની વચ્ચે છે. **બેલીઆઇસની** સામુદ્રધુની લાબ્રેડોર અને ન્યુ ફાઉન્ડલાંડની વચ્ચે છે. **બેહેરિંગની** સામુદ્રધુની અમેરિકા અને એશિઆની વચ્ચે છે.

સંયોગીભૂમી—પનામાની સંયોગીભૂમી ઉત્તર અને દક્ષિણ અમેરિકાને જોડે છે.

ભૂશિર—ફેરવેલ ગ્રીનલાંડની દક્ષિણે. **રેઇસ** ન્યુ ફાઉન્ડલાંડની દક્ષિણે. **સેબલ** ફ્લોરીડાની દક્ષિણે.

પર્વતો—રોકી પશ્ચિમમાં છે. **સેંટ એલીઆસ** યુનાઇટેડસ્ટેઇટની પશ્ચિમે છે.

જ્વાળામુખી—પોપોકેટેપેટલ મેક્સિકોમાં છે.

નદીઓ—મેકેનઝી કેનેડામાં થઇ ઉત્તર મહાસા-

ગરમાં પડે છે. **સાસકેચવાન** જેને નીચલી તરફ **નેલ-શન** કહે છે તે કેનેડામાં થઇ હડસનના અખાતને મળે છે. **સેંટ લૉરેન્સ** કેનેડીઅન સરોવરમાં થઇ સેંટ લોરે-ન્સના અખાતમાં પડે છે. **હડસન** ન્યુયોર્ક આગળ આ-ટલાંટિકને મળે છે- **સસકવેહાન** દક્ષિણ તરફ વહીને ચેસપીકના અખાતમાં પડે છે. **મિસિસિપિ** દક્ષિણ તરફ વહી મેક્સિકોના અખાતને મળે છે. **કોલોરેડો** અને **રા-યો ગ્રેન્ડલ નૉર્ટ** મેક્સિકોના અખાતમાં પડે છે. **કોલો-રેડો** રોકી પર્વતમાંથી નીકળી કેલીફોર્નિઆના અખાત-માં પડે છે.

સરોવરો—સુપીરીઅર, માહીસોરથી મોટું છે ને તે દુનિઆમાં મોટામાં મોટું મીઠા પાણીનું સરોવર છે, તે **મીચીગન** અને **હુરોન** જે દરેક સિલોનના જેટલા મોટાં છે અને **એનટાયર** અને **ઓનટેરીઓ** સાથે જો-ડાયલા છે. તેની સાથે જોડાયલું છે. **એથાબાસ્કા, ગ્રેટ સ્લેવલેઇક** અને **ગ્રેટ બેરલેઇક** એ મેકનઝી નદીના ત-ળીઆમાં છે. **ઉઈનીપેગ** અને બીજાં નાના સરોવર-માંથી નેલસન વહે છે. **ગ્રેટ સોલ્ટલેઈક** રોકી પર્વતની પશ્ચિમે યુનાઇટેડસ્ટેઇટમાં છે. **નિકારાગ્વા** મધ્ય અમે-રિકામાં છે.

દક્ષિણ અમેરિકા.

એ મોટો દ્વીપકલ્પ છે. એની ઉત્તરે **કેરેબીઅન સ-મુદ્ર.** પૂર્વે **આટલાંટિક.** પશ્ચિમે **પાસિફિક** અને દક્ષિણે **દક્ષિણ મહાસાગર** છે.

ટાપુઓ—ફોકલાંડ પેટેગોનીઆની પૂર્વમાં છે. **ટેરાડેલફ્યુગો** દક્ષિણે. **ચીલો, જુઆન ફરનાનડીઝ** અને **ગેલેપેગોસ** અથવા **ટરટલના** ટાપુઓ પશ્ચિમમાં છે.

ભૂશિરો—સેંટ રોકી ઇશાને અને ફ્રીઓ-**બ્રાઝીલની** અગ્નિ કોણમાં છે. **હોર્નટેરાડેલ** ફ્યુગોની દક્ષિણે છે.

પર્વતો—એનડીઝ પશ્ચિમ કિનારે કેપ હોર્નથી પનામાં સુધી લંબાય છે. **સોરેટા** બોલીવીઆમાં છે. **એકોનકેગ્વા** ચિલીમાં છે.

નદીઓ—ઓરીનોકો, એમેઝોન અથવા **મેરેનોન** અને **લાપલાટા** એ ઉત્તર, મધ્ય અને દક્ષિણ ભાગોના મેદાનોમાં વહીને ઉત્તર મહાસાગરમાં પડે છે. **મેગડેલીના** ઉત્તર તરફ વહીને કેરેબીઅન સમુદ્રને મળે છે. **ફ્રાન્સિસકો** પૂર્વ તરફ વહી **આટલાંટિક** મહાસાગરને મળે છે.

સરોવરો—ટીટીકાકા એનડીઝ પર્વતમાં બોલીવીઆમાં છે. **મેરેકેઇબો** વેનેઝુલામાં ઉત્તર તરફ સમુદ્ર સાથે જોડાયલું છે.

અખાત—ડેરીઅન અને **વેનઝુલા** ઉત્તરમાં છે.

સામુદ્રધુની—મેગેલન પેટેગોનીઆ અને ટેરાડેલ ફ્યૂગોની વચ્ચે. **લીમેર** ટેરાડેલ ફ્યુગો ને સ્ટેઇટન બેટની વચ્ચે.

આસ્ટ્રેલિઆ.

અખાતો—કારપેનટેરીઆ ઉત્તરમાં. ગ્રેટ ઓ

સ્ટ્રેલિયન બાઇટ દક્ષિણમાં.

પર્વત—આસ્ટ્રેલિયન આલ્પ્સ અગ્નિ કોણમાં. **બ્લુ માઉટન** ઑસ્ટ્રેલિયન આલ્પ્સની ઉત્તરે.

નદી—મુરે અને તેની શાખા **ડારલીંગ** ઉપલા પહાડોમાંથી પશ્ચિમ તરફ વહે છે.

સરોવર—ટોરેન્સ દક્ષિણ આસ્ટ્રેલિયામાં ખારા પાણીનું છાલકું સરોવર છે.

આ પુસ્તક સુરત મુગલીસરા ફ્રેઝરવાળા તેરીઆઇ મેહેલવાળા મકાનમાં ગુજરાત સ્ટાનડર્ડ પ્રેસમાંથી રોકડી કીંમતે મળશે.